

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Олексин Оксана Романівна

ЯКІСТЬ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ І ФІНАНСОВА
СТІЙКІСТЬ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСзм-52
О.Р.Олексин

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Г.Р.Балянт

Дипломну роботу допущено
до захисту:
«__»_____2013 р.
Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В.Дзюблюк

Тернопіль – 2013

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ	
1.1. Економічна характеристика стабільності банківської системи та фінансової стійкості банків.....	6
1.2. Сучасні методи підтримки фінансової стійкості банківських установ.....	20
1.3. Якість кредитного портфеля як елемент стратегії управління активами і пасивами банку.....	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ ТА ОЦІНКА ЇЇ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ БАНКУ	
2.1. Аналіз якості кредитного портфеля вітчизняних банків.....	40
2.2. Моделювання структури кредитного портфеля комерційних банків	44
2.3. Оцінка взаємозв'язку якості кредитного портфеля банків та їх фінансової стійкості в період кризи.....	59
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	69
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ ТА ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ	
3.1. Шляхи відновлення фінансової стійкості вітчизняних банків на основі зарубіжного досвіду.....	72
3.2. Удосконалення методики оцінки якості кредитного портфеля банків в сучасних умовах.....	80
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	91
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема забезпечення стійкого стану банківської системи в комплексі економічних проблем трансформаційного періоду займає одну з ключових позицій. Це обумовлено не лише висхідною сутністю банківських установ як провідників грошових потоків в економіці, але й розмаїттям інституціональних та ділових взаємозв'язків банків зі всіма суб'єктами економіки.

Протягом 90-х рр. в економіці України відбулися важливі зміни системного характеру. При цьому внаслідок специфіки своєї діяльності банки були практично в центрі багатьох кризових, важко прогнозованих процесів. У результаті перед управлінням банківською системою постав цілий комплекс складних завдань, вирішення яких вимагає, перш за все, удосконалення самої методології управління стійкістю банківської системи, адекватної оцінки напрямків та характеру сукупного впливу макрочинників, що визначають середовище діяльності банку.

Стан банківської системи знаходиться під безпосереднім сукупним впливом певних макроекономічних чинників, що формують середовище функціонування банківських установ. Саме це середовище ставить перед банками конкретні орієнтири напрямків їх діяльності, формує цільові установки банківської політики. Вияв особливостей сукупного впливу макроекономічних чинників на стан національної банківської системи дозволяє не лише забезпечити надійність та стійкість усієї сукупності українських банків, але й вирішити цілий ряд важливих завдань. А саме: створити основу для стабілізації економіки в цілому, безперервного здійснення платіжно-розрахункових відносин, активізації банківських інвестицій у реальний сектор, розвитку кредитних відносин з різними категоріями позичальників та досягнення, в кінцевому підсумку, економічного зростання.

Актуальність проблеми, недостатня проробленість цілісних уявлень про стабільність банківської системи, заходів щодо підтримання її стійкості

та ролі саме кредитних операцій у цьому процесі зумовили вибір теми дипломної роботи та основні напрямки дослідження.

Огляд літератури з теми дослідження. Вивченню різних аспектів теорії та практики забезпечення фінансової стійкості банківського сектору та управління активними операціями як головного чинника фінансової стійкості банку зокрема, присвячені праці вітчизняних та зарубіжних дослідників: Л.І. Абалкіна, М.Д. Алексеєнко, С.А. Андрюшина, З.М. Васильченко, А.Є. Городецького, М.І. Делягіна, О.В. Дзюблюка, В.М. Кочеткова, Ю.І. Львова, О.І. Лаврушина, Б.З. Мільнера, В.І. Маєвського, Г.С. Панової, В.К. Сенчагова, А.Ю. Сімановського, О.Л. Рогової, В.М. Соскіна, Д. Норта, Дж. Сінкі, П. Роуза, Л. Єрхарда тощо.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є обґрунтування теоретичних основ стабільності банківської системи, виявлення умов та чинників, що впливають на її розвиток та визначення напрямів подолання та попередження кризових ситуацій у діяльності банківських установ. Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання та розв'язання наступних наступних наукових й практичних завдань:

- створення теоретичної бази забезпечення стабільності банківської системи в цілому та фінансової стійкості окремих банків;
- розробка методологічного інструментарію підтримки стабільності банківської системи та фінансової стійкості банків на основі виявлених причинноутворюючих чинників, що зумовлюють кризові явища в банківській сфері;
- визначення сутності управління кредитним портфелем та оцінки його якості;
- розробка комплексної моделі структури кредитного портфеля;
- на основі узагальнення та критичного переосмислення світового досвіду дослідження додаткових можливостей підвищення ефективності системи регулювання банківської діяльності з метою підтримання банківської

системи в стані стійкої рівноваги;

- обґрунтування доцільності активізації процесу зміцнення фінансового потенціалу комерційних банків в Україні в умовах виходу з кризового стану.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є теоретичні та методологічні аспекти фінансової стійкості банків в умовах ринкового реформування економіки, методи підтримання банківської системи в стані стійкої рівноваги.

Предметом дослідження є процес формування якісної структури кредитного портфеля комерційного банку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи становить сучасна економічна теорія, критичний синтез класичних теорій і новітніх поглядів на дослідження проблем підтримання фінансової стійкості банківських установ в умовах перехідної економіки. У процесі дослідження був застосований комплекс методів, до якого входять діалектичний метод, системний підхід до вивчення діяльності комерційних банків, метод аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, статистичний метод.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням належного рівня фінансової стійкості комерційних банків України. Безпосередньо у процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- розкрито зміст та межі поняття “стабільність банківської системи”, головними якісними характеристиками якого є стійка рівновага та надійність;

- виділено критерії стабільності банківської системи, дотримання яких дозволить оцінити стан її стійкої рівноваги та надійності;

- сформульована стратегія управління комерційним банком з врахуванням її взаємозв'язку з базовими умовами стабільності та яка повинна лежати в основі довгострокової концепції підтримки належного рівні фінансової стійкості установи;

- виявлено взаємний зв'язок та взаємовплив фінансової стійкості комерційних банків та реалізації сформованого кредитного портфеля, що ґрунтується на побудові стратегії управління активами і пасивами банку та раціональному плануванні ресурсного забезпечення кредитних операцій.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розроблені у ході дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути використані для удосконалення оцінки якості кредитного портфеля комерційного банку. Пропозиції автора щодо напрямків використання фінансового потенціалу банківської системи можуть бути використані для розробки стратегії управління активами банків в умовах реформування вітчизняної економіки.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – сторінок, у тому числі на з них розміщено таблиць, ілюстрацій, список використаних джерел зі найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

1.1. Економічна характеристика стабільності банківської системи та фінансової стійкості банків

Значення терміна «стійкість», як правило, досить часто трактується залежно від контексту, використання аналітичних методів та рівня систем, що розглядаються. Такий підхід характеризується відсутністю строгої обґрунтованості та чіткості визначень і досить часто стає причиною змішання понять і невизначеності категорій.

У «Большом экономическом словаре» стійкість трактується як сталість, постійність, непідвладність ризику втрат і збитків. «Большой энциклопедический словарь» містить таке визначення: «Стійкість системи — спроможність системи відновлювати попередній (або близький до нього) стан після деякого збурення, яке виявляється у відхиленні параметрів системи від номінального значення». «Словник української мови» пояснює стійкість як здатність довго зберігати і проявляти свої властивості, не піддаватись руйнуванню і псуванню. В. Даль трактує стійкість як здатність «вистояти супроти чогось, встояти, успішно протистояти силі, витримати, не поступитися» [45, с. 23].

Таким чином, етимологія терміна «стійкість» базується на постійності і стабільності стану, сталості певних параметрів. У більш широкому розумінні цей термін означає здатність системи виконувати свої функції всупереч дії ендогенних та екзогенних факторів.

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття фінансової стійкості комерційного банку. Нерідко його ототожнюють з такими економічними поняттями, як надійність, платоспроможність, ліквідність. Так, деякі автори стверджують, що фінансова стійкість банку визначається рівнем його ліквідності та платоспроможності [45, с. 24]. Слід зауважити, що ліквідність комерційного банку характеризує механізм

перетворення фінансових чи матеріальних активів у грошові кошти з метою своєчасного виконання зобов'язань, а платоспроможність визначається здатністю банку своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання. Це дуже важливі складові, але врахування тільки їх під час визначення фінансової стійкості банку є, на нашу думку, недостатнім.

Інші фахівці стверджують, що стійкість банку залежить від збалансованості його активів і пасивів, якості кредитно-інвестиційного портфеля і кількості клієнтів. Цей підхід викликає певні зауваження: по-перше, в ньому не враховуються такі важливі складові фінансової стійкості, як прибутковість, платоспроможність та ліквідність банку; по-друге, твердження, що фінансова стійкість банку залежить від кількості клієнтів, є недостатнім для пояснення цієї взаємозалежності (не враховується їх фінансовий стан).

В. П. Пантелеев і С. П. Халява визначають фінансову стійкість як своєрідне перевищення доходів над витратами. Твердження, що фінансова стійкість банку визначається рівнем його прибутку і сумою сплачених дивідендів, видаються дуже спірними. Безумовно, рівень прибутку є важливим узагальнюючим показником банківської діяльності, але для визначення фінансової стійкості потрібно знати за рахунок яких джерел його отримано і як він був розподілений. Ознакою фінансової стійкості насамперед є стабільність джерел доходу банку. Рівень дивідендів, що сплачуються, також не може бути показником високоефективної діяльності банку, незважаючи на його привабливість для акціонерів [45, с. 25].

Ю. С. Масленченков ставить фінансову стійкість у залежність від відповідності діяльності банку нормативним узагальнюючим показникам, які синтезують характеристики економічних складових стійкості: обсяг і структура власних коштів, рівень доходів і прибутку, достатність капіталу, мультиплікативна ефективність власного капіталу, норма прибутку на власний капітал, ліквідність, створення доданої вартості банком. До прихильників такого розуміння фінансової стійкості належить Р. Шіллер,

автор книги «Фінансова стійкість комерційного банку та шляхи її зміцнення» [45, с. 26]. На нашу думку, фінансова стійкість не може визначатись тільки відповідністю діяльності банку нормативним узагальнюючим показникам, тому що останні слугують лише орієнтиром і нерідко неправильно розраховуються. Урахування обмеженої групи показників фінансової стійкості банку також є недостатнім і потребує розширення.

Н. Шелудько пропонує таке визначення фінансової стійкості: «Це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища» [78]. Таке твердження непереконливе. По-перше, у ньому дається дуже вузьке визначення комерційного банку як системи. По-друге, незрозумілим є ставлення автора до показників платоспроможності та ліквідності і важливості їх для визначення фінансової стійкості.

Деякі автори роблять спробу визначити фінансову стійкість у межах певних показників. Вони формують групу коефіцієнтів для оцінки фінансової стійкості комерційного банку на основі аналізу джерел його коштів, залежності від кредитів, розміру власних коштів відносно залучених та ін. Зазначений підхід викликає кілька зауважень. По-перше, вибір показників обмежується показниками, що характеризують переважно пасиви балансу банку без урахувань змін в активах. По-друге, автори на свій розсуд формують перелік показників та їх пріоритетність за відсутності єдиних нормативних критеріїв, які характеризують фінансову стійкість комерційного банку.

Можна виділити низку суттєвих, на наш погляд, недоліків, притаманних розглянутим визначенням фінансової стійкості комерційного банку. По-перше, методологія і практика визначення фінансової стійкості ще не повною мірою охоплюють основні аспекти цього процесу у взаємозв'язку і взаємообумовленості, а система показників, які використовуються, являє

собою зведення особистих відокремлених характеристик, часто не пов'язаних між собою, що суттєво ускладнює визначення і забезпечення фінансової стійкості комерційного банку. По-друге, недостатньо повно враховуються фактори, що формують стійкість комерційного банку. По-третє, недостатньо розроблені методологічні аспекти формування фінансової стійкості комерційного банку і відсутні методичні підходи до прогнозування фінансової стійкості шляхом розроблення бізнес-плану комерційного банку.

Основні напрямки вдосконалення методологічних та теоретичних принципів визначення й аналізу фінансової стійкості банку впливають передусім із розглянутих вище підходів і загальних напрямків удосконалення діяльності комерційних банків в умовах трансформації економічного розвитку країни.

Одним із головних факторів розвитку економіки, реалізації і впровадження інвестиційних програм є кредитно-банківська система країни взагалі та комерційні банки зокрема. Злиття промислового і банківського капіталу у формі фінансово-промислових груп є основою розвитку економіки. Важливою якісною характеристикою кредитно-банківської системи має бути її стійкість. Досягти цієї якісної характеристики неможливо без забезпечення стійкості кожного окремого комерційного банку. Основна проблема стійкості комерційних банків пов'язана з нестабільною економікою України, яка робить тільки перші кроки у напрямку відкритого суспільства з метою знайти своє місце у світогосподарських відносинах. Ця проблема визначається насамперед стабільністю економічного середовища, яке оточує комерційний банк.

Таким чином, ринкова категорія «фінансова стійкість комерційного банку» відображає фінансовий стан банківської установ в існуючому середовищі. Звідси можливо виділити основні параметри фінансової стійкості комерційного банку. До них належать: соціально-політична ситуація в країні, її загальноекономічний стан, стан фінансового ринку, внутрішня стійкість банківської установи (рис. 1.1).

Соціально-політична ситуація в країні визначається рівнем соціальної стабільності в суспільстві, впливом опозиції, фінансово-економічною і соціальною політикою, політичною орієнтацією існуючого уряду. Загальноекономічний стан виражається такими параметрами, як стан платіжного балансу країни, інвестиційний клімат, стан реального сектору економіки, масштаби тіньової економіки, рівень оновлення виробничих потужностей.

Рис. 1.1. Основні параметри фінансової стійкості комерційного банку [45, с. 37]

Стан фінансового ринку визначається попитом і пропозицією грошової маси, темпами інфляції та інфляційними очікуваннями вартістю і графіком обслуговування державного боргу, рівнем доходності ринку цінних паперів, валютнообмінним курсом національної валюти, грошовою емісією, спрямованістю грошово-кредитної політики Національного банку України.

Внутрішня стійкість банківської установи включає в себе такі параметри: рівень банківського менеджменту, якість банківської стратегії, достатність капіталу, рівень професійної кваліфікації персоналу.

Виділені параметри фінансової стійкості комерційного банку дають змогу провести систематизацію і класифікацію факторів, що її формують.

Різноманітність факторів, що впливають на формування стійкості комерційного банку, різниця в характері, напрямках і формах їх виявлення викликають необхідність систематизації факторів. При цьому така систематизація актуальна, по-перше, як методологічний інструмент для

дослідження фінансової стійкості; по-друге, як методологічна основа для виявлення кількісних залежностей від факторів, що її формують, і побудови прогнозу розвитку; по-третє, урахування факторів необхідне під час розроблення конкретних пропозицій стосовно напрямків поліпшення стійкості.

На цей час систематизоване вивчення факторів, що визначають фінансову стійкість банку, проводиться недостатньо. Разом з тим нам видається можливим використовувати досвід, який є в економічній літературі, для систематизації факторів, що впливають на стійкість і надійність комерційного банку. Як справедливо відзначає Р. Шіллер, на сьогодні ще не вироблені чіткі критерії, за якими окремі фактори слід відносити до тієї чи іншої групи, ознаки диференціації цих груп, не існує чітких показників оцінки значущості цих факторів [45, с. 33-34].

Класифікація факторів, що впливають на стійкість, повинна будуватись за різними напрямками і з урахуванням різних ознак.

Особливу увагу при цьому слід приділити виявленню екзогенних (зовнішніх) та ендогенних факторів (які залежать від функціонування самого банку) і визначити ступінь їх впливу на діяльність та стан комерційного банку. Одним з важливих факторів, що впливають на фінансову стійкість банку, є ситуація в економіці країни. При цьому важливо проаналізувати фактори макроекономічного і мікроекономічного рівнів. Так, необхідно враховувати інвестиційний клімат, стан платіжного балансу країни і рівень дефіциту державного бюджету. Податкова політика також істотно впливає на забезпечення фінансової стійкості банку. Потребують вивчення загальноекономічні фактори, до яких слід віднести такі, як зростання чи падіння виробництва, рівень зайнятості, криза платежів.

Важливе значення мають соціальні і політичні фактори. Причому в умовах подальшої соціальної і політичної стабілізації суспільства більш повне і послідовне врахування цих чинників повинно, з нашого погляду, відігравати зростаючу роль. Необхідно брати до уваги політику органів

управління всіх рівнів, рівень життя, а також рівень довіри до банківського сектору.

Також важливо враховувати групу фінансових факторів, до яких входять: кредитна, процентна і валютна політика Національного банку, стан грошового ринку. Особливий вплив на стан грошового ринку чинить інфляція. В умовах поступового зниження інфляції має місце істотне зменшення ринкових процентних ставок, що призводить до скорочення маржі і відповідно до падіння доходів банків. Це вимагає зміни структури банківських балансів у напрямку підвищення частки довгострокових активів.

Наведені міркування стосуються вивчення екзогенних факторів, що впливають на досягнення комерційним банком фінансової стійкості. Разом з тим слід враховувати також і ендogenous фактори, які залежать від функціонування самого банку. Таким чином, залежно від характеру впливу факторів на стан фінансової стійкості комерційного банку їх можна підрозділити передусім на дві групи: ендogenous та екзогенні. До останніх, у свою чергу, слід віднести: економічні, соціально-політичні та фінансові (дод. А).

До економічних факторів можуть бути віднесені: стан економіки, інвестиційний клімат, стан платіжного балансу країни, рівень дефіциту державного бюджету, податкова політика. До соціально-політичних факторів слід віднести такі: соціальну стабільність, стійкість уряду, політичну стабільність. Фінансові фактори — це стан грошового ринку, кредитна, процентна і валютна політика НБУ, величина його валютних резервів. До ендogenous факторів належать: адекватність капіталу банку, якість активів банку, рівень менеджменту, рівень рентабельності, ліквідність балансу банку, платоспроможність банку. Наведені фактори є загальними для всіх комерційних банків й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості. Звичайно, така класифікація факторів, що визначає фінансову стійкість банку, не претендує на повну завершеність.

Щодо забезпечення фінансової стійкості банку необхідно виділити такі взаємопов'язані напрямки:

- стійкість капітальної бази;
- стійкість ресурсної бази;
- організаційно-структурна стійкість банку;
- комерційна стійкість банку.

Послідовно розглянемо складові фінансової стійкості комерційного банку.

Стійкість капітальної бази. Сукупність внесених засновниками та акціонерами власних коштів становить капітал комерційного банку. Обсяг зазначених коштів зростає у результаті ефективної банківської діяльності в процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових внесків з боку учасників банку. Треба відзначити, що провідна роль капіталу в забезпеченні фінансової стійкості банку зумовлена його функціями.

По-перше, величина капіталу гарантує довіру клієнтів до банку, переконує вкладників у можливості відшкодування своїх коштів, що забезпечує уникнення ризику під час їх розміщення. Вона також гарантує потенційним позичальникам спроможність установи забезпечити попит на кредитні ресурси.

По-друге, на першому етапі в ролі стартових коштів, необхідних для будівництва чи оренди приміщень, установки банківського обладнання, наймання кваліфікованого персоналу є власний капітал у частині статутного фонду, сформованого засновниками банку. Без перелічених вище та інших витрат банківська установа не може розпочати свою діяльність. Для розроблення і розвитку нових перспективних напрямків діяльності банку, пов'язаних із розширенням обсягу послуг, упровадженням сучасних технологій тощо, які завжди супроводжують період зростання банку, виникає потреба у додатковому капіталі. Залучення додаткового капіталу дає банку змогу забезпечувати клієнтів банківськими послугами на сучасному рівні, посилити власні позиції на ринку.

По-третє, капітал є своєрідним буфером, який поглинає негативні результати, у тому числі збитки від поточної неефективної діяльності банку до вирішення його керівництвом проблем, що назріли. Таким чином, капітал захищає банк від банкрутства у разі несприятливої ситуації та непередбачених витрат.

Органи державного регулювання використовують капітал як принципний регулятор діяльності банку в довгостроковій перспективі, за допомогою якого банку диктуються норми економічної поведінки. Органи нагляду зменшують потенційну необхідність регулюючого втручання у діяльність банків, установлюючи кваліфікаційні розміри капіталу для різних банківських операцій. Резерви на покриття витрат за активними операціями комерційних банків належать до елементів власного капіталу. Збитки за кредитами — нормальне явище у банківській справі, а зменшення валового доходу на величину, необхідну для створення і підтримання резервів на покриття безнадійних боргів, є засобом урівноваження доходів та витрат. Не зовсім доречно ототожнювати збільшення резервів на випадок непогашення позик із зростанням банківського капіталу, наявність достатнього резервного капіталу має важливе значення для діяльності банку. На сьогодні вітчизняна практика формування резервів перебуває у процесі становлення. За умови запровадження вимоги про створення резервів для широкого кола активних операцій банків можливе вирішення проблеми віднесення резервів до основного капіталу.

Стійкість ресурсної бази є важливою складовою фінансової стійкості комерційного банку й охоплює такі аспекти:

- залежність діяльності банку від стану економіки країни в цілому;
- контроль галузевих (відомчих) фінансових потоків;
- ступінь інтегрованості у систему міжбанківських відносин;
- зміст і рівень співробітництва банку із суб'єктами ринкової інфраструктури (банками, клієнтами тощо);
- стабільність поповнення ресурсної бази банку;

- концентрація вкладів фізичних осіб у загальному обсязі пасивів банку;
- обслуговування коштів бюджету тощо.

Можливості формування ресурсної бази комерційного банку під впливом зрушень на макроекономічному та мікроекономічному рівнях, ситуації на грошово-кредитному ринку, структурних коливань у доходах юридичних та фізичних осіб і, як наслідок, змін у регулюванні банківської діяльності не залишаються стабільними. Функції управління активами та пасивами на практиці безпосередньо пов'язані між собою.

Структура джерел фінансування при цьому має бути адекватною структурі банківських активів, тобто певні види зобов'язань (пасиви) за розмірами та строками залучення повинні відповідати також за строками та обсягами елементам активів. Таким чином, збільшення затрат на покриття боргів та збитків за рахунок власного капіталу може бути наслідком зневажання цього важливого правила.

Залучення найдорожчих ресурсів для банку — міжбанківських кредитів повинно мати цільовий характер й бути спрямованим лише під уже визначену програму кредитування чи інвестування. Ситуація, що веде до зростання витрат та ставить під загрозу короткострокову ліквідність банку, виникає, коли міжбанківські кредити з метою виконання зобов'язань перед клієнтами використовуються для поповнення кореспондентських рахунків. Водночас деякі вітчизняні банки свій прибуток збільшували саме таким шляхом, тобто наданням короткострокових міжбанківських кредитів. І все ж таки, цей спосіб підвищення доходності може використовуватися лише за умов стабільної тенденції до зростання залишків коштів на розрахункових рахунках клієнтів та розширення депозитної бази банку. Отже, важливою умовою забезпечення фінансової стійкості банку є підтримання постійного балансу між потребами в ресурсах і можливостями їх придбання за принципом достатності. Тобто обсяг коштів, мобілізованих на грошово-

кредитному ринку, має бути не меншим, але й не більшим, ніж потрібно для розміщення коштів у найприбутковіших операціях.

Доцільно розглянути ще один напрямок оптимізації структури пасивів балансу банку. Він пов'язаний із якісним удосконаленням уже існуючих видів обслуговування і пошуком варіантів модифікацій продуктів та послуг, які б не тільки задовольняли потреби клієнтів, а й сприяли освоєнню нових сегментів ринку банківських продуктів і послуг. Управління зобов'язаннями ускладнюється обмеженим розміром і вибором боргових інструментів, які банк може успішно розмістити серед вкладників у будь-який час. Вимоги щодо ліквідності та кредитного ризику, а також цінова конкуренція з боку інших банків обмежують управління активами і встановлення плати за користування ресурсами. Спрямованість менеджменту на підтримання структури коштів має велике практичне значення. Вона забезпечує таке співвідношення власних та запозичених джерел коштів, яке дає змогу збільшити прибуток банку та підвищити його фінансову стійкість.

«Організаційно-структурна стійкість банку», на наш погляд, — це адекватність структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юнктурі. Організаційна структура, банківські операції та інші аспекти діяльності банку регламентуються структурно-функціональними нормами, які, у свою чергу, визначають організаційно-структурну стійкість банку. За результатами аналізу очевидної структурної суперечності між спеціалізацією та універсалізацією, проведеного фахівцями, можна робити висновок про накопичення пов'язаних між собою явищ, обумовлених унікальністю такого складного соціально-економічного об'єкта, як комерційний банк. Тому далі сучасний комерційний банк доцільно розглядати як систему.

Поняття «система» використовується практично в усіх наукових дисциплінах і має багато визначень. У цій роботі під «системою» ми розуміємо цілісну та обмежену середовищем сукупність взаємозв'язаних елементів. Доречно зауважити, що поняття «система» поширюється також на всі складові фінансової стійкості. Але, незважаючи на це, найбільш

детально зазначене поняття розглядаємо саме в цьому розділі. Це можна пояснити двома причинами: по-перше, саме в аспекті організаційно-структурної стійкості банку поняття системи щодо комерційного банку проявляється найвиразніше; по-друге, поняття системи в частині організаційно-структурної стійкості банку охоплює ширше коло взаємозв'язків між її факторами.

Комерційний банк можна розглядати як систему управління, що трансформує ресурси та ризики зовнішнього середовища. У діяльності банку проявляється його подвійна соціально-економічна природа. З одного боку, це самостійний фінансово-господарський суб'єкт, діяльність якого спрямована на отримання прибутку від послуг, що надаються. З іншого боку, це кредитна інституція, ключовий елемент інфраструктур фінансово-кредитного сектору економіки. Роль комерційного банку як соціальної інституції слід розуміти з позиції його соціально-вартісного виміру на відміну від інших комерційних структур.

Визначаючи складові такої системи, як комерційний банк, можна характеризувати його за видами ресурсів, за організаційними підрозділами банку, за видами операцій, за центром прийняття рішень із відповідних питань, за регіонами, за складом учасників банку. Отже, склад комерційного банку може визначатись залежно від аспекту розгляду його функціонування. Комерційний банк являє собою специфічну складну систему, елементи якої тісно пов'язані структурними взаємозв'язками, але при цьому між складовими системи може існувати кілька взаємозв'язків. Але все це — внутрішні, суто банківські складові.

Характеризуючи зовнішнє середовище комерційного банку, можна сказати, що це динамічна система, яку складають органи, норми, відносини, що взаємодіють між собою.

На сьогодні значна частина вітчизняної економіки та її складова — фінансовий сектор і банківська система охоплені ринковим механізмом господарювання. При цьому друга частина економіки країни продовжує

діяти за адміністративно-господарськими принципами. Отже, ринкові відносини, адміністративно-командний вплив, інституційне оточення (як результат взаємодії банків, підприємств, державних органів тощо) можна виділити як складові зовнішнього середовища. І все ж таки, зовнішнє середовище комерційного банку, яке існує на сьогодні, неможливо однозначно віднести до конкретного типу. Відомо, що процес послаблення характерних особливостей адміністративно-командного впливу та посилення ролі альтернативних ринкових елементів дав певні позитивні результати. Однак виникли і негативні його результати: зростання нестабільності, ризиків у діяльності, ймовірності банкрутства тощо.

В Україні зберігається імперативний характер впливу держави та її органів на діяльність комерційних банків. Лише великі банки, їх керівництво здатні впливати на економічну політику уряду. Малі ж та середні за розмірами комерційні банки не в змозі впливати на економічне оточення.

Отже, держава та її органи цілеспрямовано впливають на комерційний банк у частині його взаємовідносин із зовнішнім середовищем, ухвалюючи закони і встановлюючи нормативи, обов'язкові для виконання комерційним банком, що істотно впливає на його діяльність. Комерційний банк як суб'єкт взаємовідносин із зовнішнім економічним середовищем є об'єктом як цілеспрямованого впливу з боку держави, так і випадкового впливу за наявності у нього можливості самостійно визначити пріоритетність своїх дій і рішень на основі власних цілей діяльності. Таким чином, центральній проблемі функціонування комерційного банку можна дати таке визначення: це проблема забезпечення стійкості діяльності комерційного банку, тобто здатність виконувати свої функції з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком, витримуючи при цьому зовнішній вплив.

В основі комерційної стійкості банку лежить розвиненість його зв'язків з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури (рівень взаємовідносин з державою, з іншими комерційними банками, з клієнтами, з дебіторами та кредиторами). Вона залежить від розмірів власного капіталу банку,

інтенсивності зв'язків із ринком, потужності і стабільності кредитно-інвестиційного портфеля, характеру банківської експансії щодо розширення ринку банківських продуктів, широти міжбанківських зв'язків і довіри банків-партнерів.

1.2. Сучасні методи підтримання фінансової стійкості банківських установ

Банківська система впливає на економіку країни. Ефективна мобілізація внутрішніх грошових заощаджень створює сприятливу основу для розміщення коштів в економіці та сприяє її зростанню. Органи, що визначають грошово-кредитну політику держави, позитивно впливають на процес нагромадження, долаючи перешкоди на шляху переміщення капіталів, стимулюючи розвиток банківської системи на основі розвитку фінансових інструментів та ринків. Проте, ці процеси можуть одночасно стати причиною нестабільності економіки та банківської системи. Для попередження дестабілізуючих тенденцій орган нагляду володіє визначеним набором методів впливу на комерційні банки.

Банківський бізнес відноситься до найбільш ризикових видів діяльності у зв'язку з тим, що банку формують активи на основі постійного розширення зобов'язань перед різними кредиторами та вкладниками. Управління активами на основі їх диверсифікації дозволяє знизити ризик операцій, проте таке управління передбачає і диверсифікацію пасивів. При цьому, чим більшим є ризик активів, тим більшим є ризик виконання зобов'язань банку, управління якими має деякі обмеження. Історія розвитку комерційних банків свідчить, що із-за надмірних спекуляцій, несприятливих змін в економіці фінансова піраміда банківського бізнесу на рівні конкретного банку може бути дестабілізована. В середньому для комерційного банку характерним є співвідношення між власними та залученими коштами на рівні 1:20. забезпеченість власним капіталом в даній ситуації є низькою та відповідає 10% до активів та позабалансових зобов'язань, зваженим на ступінь ризику.

Безумовно, такий рівень захисту є недостатнім, щоб втриматися у періоди порушення економічної рівноваги. Із цього положення випливає, що обмеження зростання та вдосконалення оцінки надійності банку на основі показника достатності капіталу відноситься до найбільш актуальних та, одночасно, завдань, що важко вирішувати. Для того, щоб захистити інтереси суб'єктів економіки від таких крахів суспільство створило центральний банк та надало йому право регулювати, здійснювати нагляд та попереджати банкрутства кредитних організацій.

Потреба регулювання та нагляду за діяльністю комерційних банків з метою підтримання стабільності банківської системи та її сприятливого впливу на економіку обумовлена й іншими причинами.

Загальновідомо, що комерційні банки створюють платіжні засоби. Шляхом кредитування комерційні банки розширюють грошову масу в обігу. Надання позик різним суб'єктам економіки обумовлено, як правило, зобов'язанням повернути позичену суму коштів, яка є гарантованою іншим активом або іншими борговими зобов'язаннями (цінними паперами), однак повернення позичених коштів підпадає під ризик втрати вартості.

У спрощеному вигляді зобов'язання банківської системи повинні формуватися у тісному взаємозв'язку із зростанням реальної вартості та ризиком активних операцій. Такий підхід може сприяти збалансованому співвідношенню між масою платіжних засобів, створених банківською системою та реальним їх забезпеченням у вигляді активів. Враховуючи, що гроші можуть створюватися банківською системою (комерційними банками) достатньо легко шляхом розширення кредитування, управлінню грошовими потоками притаманна нестабільність, що викликає потребу у введенні визначених обмежень з боку органу нагляду.

З іншого боку, збільшення капіталів та резервів у банківській системі скорочує суму коштів, що знаходяться в обігу, що позитивно впливає на стабільність банківської системи, однак не створює умов для розвитку

економіки та, в кінцевому підсумку, може призвести до втрати стабільності та стійкості.

За допомогою мережі банківських установ формуються не лише потоки грошових засобів, які направляються на потреби економіки, зберігаються грошові заощадження, а й здійснюються платежі. За ступенем впливу платіжного механізму на своєчасність розрахунків у всіх галузях економіки банківську систему можна порівняти з енергосистемою. Стабільність та ефективність функціонування банківської системи є не менш важливою, ніж робота енергосистеми. Часткова або повна “ несправність” у діяльності таких систем завдає величезних збитків розвитку економіки країни.

Таким чином, потреба у регулюванні банківської діяльності, нагляді та контролі за кредитними організаціями обумовлена, з одного боку, необхідністю обмеження надмірної емісії грошей та інфляції. Організації платежів та розрахунків, з іншого, - потребою підтримки довіри до банківської системи. На основі використання інструментів грошово-кредитного регулювання, здійснення контролю за діяльністю комерційних банків, підвищується позитивна складова впливу грошово-кредитної політики на банківську систему. Регулювання процесів виходу нових банків на ринок через систему ліцензування банківської діяльності, у тому числі на основі обмеження відкриття нових філій, центральний банк створює умови для конкуренції, оскільки створення крупних банків затримує розвиток конкуренції, приводить до зростання вартості банківських послуг при зниженні їх якості. Рівень монополізації банківської системи досить негативно відображається на впровадженні нових банківських послуг.

Адже розширення філіальної мережі комерційних банків, з одного боку, сприятливо впливає на розвиток та ефективність функціонування платіжного механізму, а з іншого – ефективність багатofilіального банку переважно визначається можливостями використання свого масштабу для скорочення витрат, а, відповідно, впливає на надійність та стійкість.

Тобто, центральний банк повинен створювати умови для здійснення безперервності функціонування платіжного механізму та підтримання довіри до банківської системи.

Довіра до банківської системи визначається багатьма параметрами. Можна виділити основні причини банкрутства комерційних банків:

- високий рівень залежності від позичкових коштів;
- недостатня відкритість системи;
- погана якість активів;
- незбалансованість потоків грошових коштів за активами та зобов'язаннями;
- недостатній рівень контролю за ризиками та обґрунтованістю їх обмеження.

Високий рівень лівериджу за низького рівня капіталу, нездатного погасити збитки, робить банківський сектор вразливим, з одного боку, з іншого – обмежує можливості у прийнятті інвестиційних рішень і, як наслідок, - можливості розвитку господарюючих суб'єктів. Прагнення банків збільшити капітал за рахунок проведення активних операцій, що приносять дохід, приводить до незбалансованості активів та зобов'язань та висуває високі вимоги щодо ліквідності, загострюючи процентний ризик. За цих умов для підтримання стабільності, банківська система змушена тримати у достатньо великому обсязі ліквідні активи, щоб задовольнити потреби клієнтів у платежах та позичках. При недостатці ліквідності окремих елементів системи центральний банк з метою збереження ліквідності банківської системи виконує функції кредитора останньої інстанції, гарантуючи, таким чином, платоспроможність системи. Без такої функції з боку центрального банку банківська система може втратити стабільність.

Однією з важливих причин нестабільності є “закритість” банківської системи. “Закритість” не повинна бути абсолютною, адже вона стає перепоною на шляху регулювання, нагляду та підтримки довіри до банківської системи.

Іншою складовою стабільного розвитку банківської системи є якість активів. Інвестиції в активні операції дозволяють банкам отримати дохід та створити умови для розвитку суб'єктів економіки та власного зростання. У той же час реальна вартість активів банківської системи відрізняється від їх облікової вартості (вартості, відображеної у звітності). Навіть “застраховані” від неочікуваних змін активи, наприклад, у вигляді державних цінних паперів, можуть завдати збитків конкретному банку внаслідок різкого зростання процентних ставок на ринку. Враховуючи, що рішення щодо розміщення залучених коштів приймаються на рівні конкретного банку (його керівництва), якість та оцінка вартості активів визначається чесністю та компетентністю менеджменту. Недостатня прозорість звітності, що перешкоджає ефективному нагляду, може призвести до катастрофічного падіння реальної вартості активів та втраті стійкості банківської системи. Крім того, ці проблеми часто виявляються пізніше, коли шкода є очевидною та змінити ситуацію неможливо. Така ситуація є можливою внаслідок нагромадження одних вимог на інші, тобто швидкого зростання зобов'язань (розростання піраміди). Кредитори такого банку можуть лише передбачати, що опублікована звітність не відображає реального стану справ. У випадку виникнення лише краплі сумніву (чутки, короткотермінове невиконання зобов'язань) інвестори починають пред'являти свої вимоги, що зумовлює масовий відплив коштів. За відсутності “кредитора останньої інстанції” витримати такий “шквал” кредиторів та вкладників ніякий банк не зможе. Банкрутство одного банку асоціюється у суспільстві з банкрутством банків та зумовлює ефект доміно. Якщо цей процес не призупинити, то уся банківська система може потрапити в кризу, що приведе до припинення платежів, розірве економічні зв'язки та призведе до колапсу економіки.

Усі перераховані причини свідчать необхідність здійснення спеціального органу – центрального банку, діяльність якого пов'язана з організацією та зміцненням грошового обігу на основі управління пропозицією коштів, захистом стабільності національної грошової одиниці,

гармонізацією платежів в економіці, розвитком та зміцненням довіри до банківської системи. Ця діяльність реалізується на основі виконання центральним банком головних завдань. Традиційно центральний банк повинен бути:

- емісійним центром країни;
- банком банків;
- банкіром уряду;
- головним розрахунковим центром країни;
- органом регулювання економіки грошово-кредитними методами.

У деяких країнах завдання центральних банків закріплені у законодавстві. Монополія центрального банку на емісію національної грошової одиниці створює умови для її захисту від обезцінення. Стабільність національної валюти є відображенням стабільності економіки в цілому. Оскільки центральний банк керує пропозицією грошей в економіці, постільки у його розпорядженні повинен бути визначений набір методів впливу за допомогою банківської системи на економіку.

На основі використання інструментів грошово-кредитного регулювання центральний банк може обмежувати або розширювати пропозицію грошей в економіці, керуючи ліквідністю банківської системи. Вибір та набір інструментів грошово-кредитного регулювання, що застосовуються центральними банками у всьому світі, залежить від спрямованості економічної політики, ступеня відкритості економіки, традицій та конкретних умов, що склалися в країні.

1.3. Якість кредитного портфеля як елемент стратегії управління активами і пасивами банку

Одним із ключових елементів діяльності комерційних банків у сфері організації грошово-кредитних відносин є комплекс заходів з управління їх власними кредитними портфелями з огляду на необхідність реалізації двох важливих завдань:

1) забезпечення ліквідності активів банку і підтримання належного рівня його платоспроможності;

2) максимізації загального рівня доходу від активних операцій і передусім кредитування як основної форми розміщення банківських ресурсів. Надійність і ефективність функціонування банківської системи країни визначається стійкістю окремих комерційних банків, а відтак особливості управління кожним із них на мікрорівні безпосередньо впливають на можливості реалізації грошово-кредитного посередництва і забезпечення відтворювального процесу в масштабах всієї економіки.

Необхідно підкреслити, що ефективність роботи комерційного банку визначається не лише дотриманням ним сукупності встановлених Центральним банком нормативів (хоча і це є необхідною умовою позитивної оцінки стабільності функціонування банківської установи на фінансовому ринку), а й можливістю сформувати портфель активів таким чином, щоб, з одного боку, забезпечити належну дохідність як ключовий параметр реалізації інтересів власників (акціонерів) у діяльності банку як комерційного підприємства, а з другого - підтримати оптимальний рівень ліквідності як основного фактора, котрий визначає можливості банку відповідати за власними платіжними зобов'язаннями, що узгоджується з інтересами вкладників і кредиторів. У кінцевому підсумку і перші і другі інтереси так і чи інакше позначаються на організації грошово-кредитних відносин, позаяк кредитна активність комерційного банку має будуватися на оптимальному їх збалансуванні. Йдеться передусім про взаємообернену залежність між дохідністю різних видів активних операцій з відповідним рівнем ризику за ними та ліквідністю вкладень банківських ресурсів, тобто можливістю їхнього використання для виконання платіжних зобов'язань перед клієнтами. У такому контексті проблема внутрішнього управління комерційним банком у сфері грошово-кредитного посередництва зводиться до вирішення свого роду дилеми між ліквідністю та дохідністю при формуванні структури портфеля активів банківської установи (рис.1.2).

Рівень ліквідності

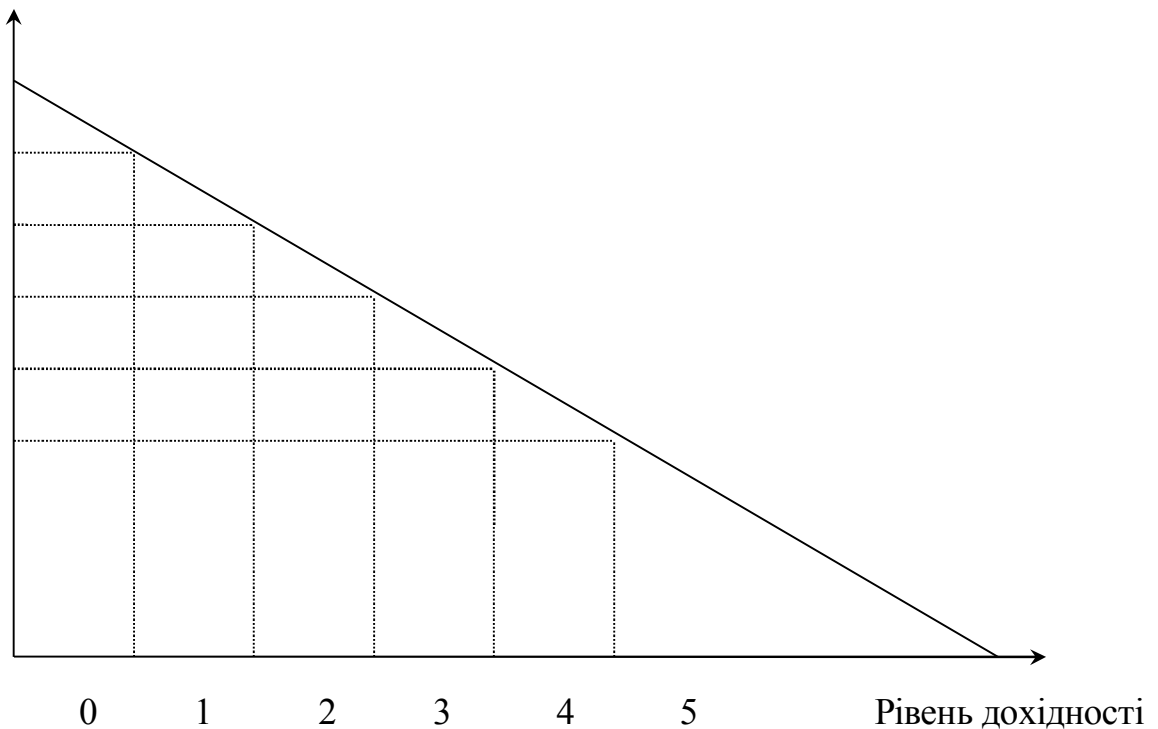

Рис. 1.2. Взаємозалежність рівнів ліквідності і доходності активів комерційного банку [27]

Умовне групування активів, наведене на рис. 1.2 (0 - готівка та кошти на кореспондентському рахунку в НБУ; 1 - інші кошти в НБУ; 2 - депозити та кредити в інших банках; 3 - цінні папери в портфелі банку; 4 - кредити, надані клієнтам; 5 - інвестиції капіталу в асоційовані і дочірні компанії), визначає зниження рівня ліквідності вкладень в міру підвищення їх доходності, а разом з тим збільшення строків, на які розміщуються кошти та ризику їх неповернення. При цьому розгляд самих активів у процесі аналізу має засновуватись на визначенні певних пріоритетів з огляду на вплив різних груп вкладень на ліквідність комерційного банку - в плані пошуку можливостей гнучкого управління нею.

Цілком очевидно, що для вирішення цього завдання до уваги слід брати не усю сукупність активів, а лише робочі активи банку (тобто суми високоліквідних коштів, коштів, вкладених в майно, кредитно-інвестиційний

портфель, а також інші активи, що приносять дохід банку). Загальний зміст управління портфелем активів комерційного банку може бути виражений за допомогою наступних двох формул:

$$\begin{aligned} P_A &= f_D (A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6) \rightarrow \max \\ P_A &= f_L (A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6) \rightarrow \max, \end{aligned} \quad (1.1)$$

де P_A - портфель активів комерційного банку;

f_D і f_L - відповідно функції доходу і ліквідності;

A_1 - первинні резерви (готівка в касі, кошти на кореспондентських рахунках в НБУ та інших комерційних банках);

A_2 - вторинні резерви (державні цінні папери, що рефінансуються НБУ, депозити та кредити в інших банках);

A_3 - кредитний портфель;

A_4 - інвестиційний портфель;

A_5 - вкладення в асоційовані і дочірні компанії;

A_6 - основні засоби і нематеріальні активи.

Як бачимо, попри загальну цільову спрямованість процесу управління портфелем активів комерційного банку, що зводиться до необхідності оптимального поєднання належних рівнів ліквідності і доходності, зрозуміло, що досягнення відповідного результату забезпечується різними групами активів (з одного боку, A_1 і A_2 ліквідність, а з другого - усі решта - доходність). При цьому, якщо йдеться про оперативне управління банківськими вкладеннями, навряд чи у цьому зв'язку в якості серйозного резерву для маневрування можна розглядати суми іммобілізації, тобто ресурсів, розміщених в основних засобах і нематеріальних активах, що слугують важливим фактором забезпечення нормальної життєдіяльності банку і не можуть залучатися на поповнення ліквідних активів без втрати банком спроможності повноцінно виконувати свої базові функції. Відтак основним об'єктом управління в плані досягнення зазначених вище двох стратегічних цілей виступають первинні і вторинні резерви комерційного

банку та його кредитно-інвестиційний портфель. Водночас з урахуванням того, що саме кредитна (а не інвестиційна) діяльність має бути основною функцією комерційного банку в ринкових умовах господарювання, її значення для підтримання належного рівня платоспроможності окремих банків і стійкості усєї банківської системи є пріоритетним для розробки адекватного комплексу регулятивних (а точніше саморегулятивних) заходів банківських установ.

Структура вкладень, за якої питома вага кредитного портфеля у загальній сумі активів перебуває на рівні 40-50%, є характерною для практично всіх банків, незалежно від їхнього розміру.

Таким чином, означена вище дилема (рис. 1.2) набуває цілком конкретного вираження при постановці завдання щодо ефективного управління банком у тій частині, яка стосується формування оптимального портфеля активів. Дана конкретизація пов'язана передусім із формуванням кредитного портфеля як основної форми активних вкладень, що позначається на ліквідності банківської установи і має слугувати основним об'єктом внутрішнього регулювання з метою забезпечення ефективного функціонування комерційного банку як повноцінного підприємства ринкового типу, а також стійкості його положення на ринку - у плані виконання всіх платіжних зобов'язань перед клієнтами.

Банк повинен мати певну стратегію управління активами і пасивами (УАП), основою якої є загальна стратегія банку. Оскільки ринкова вартість банку підвищується за таких двох обставин – збільшення прибутку за умови постійного рівня ризику або зменшення ризику за умови стабілізації прибутку, то вибір стратегії управління активами і пасивами банку незначний.

Кожен банк вирішує для себе основне співвідношення «ризик-дохід». Адже як відомо, ці поняття існують у прямо пропорційній залежності: більший дохід за умови більшого ризику. Пошук оптимального їх співвідношення є найважливішим завданням керівництва кожного банку.

Саме інтегрований підхід до управління активами і пасивами дає змогу вирішити проблему оптимізації співвідношення між прибутковістю і ризиком.

Стосовно УАП загальні стратегії управління фінансовою діяльністю банку реалізуються через систему аналітичних моделей та методів управління. Необхідною умовою їх ефективного застосування є можливість досить точно передбачати та прогнозувати зміни напряму, величини та швидкості руху цінової динаміки, валютних курсів, фондових індексів, товарних цін.

У країнах з високим рівнем інфляції, нестабільною політичною та економічною ситуацією прогнозування цінової динаміки ускладнене, а через це й виконання деяких методів УАП стає проблематичним.

Інтегрований підхід до УАП дає змогу вирішити проблему оптимізації співвідношення між прибутковістю і ризиком. У ході вирішення дилеми «прибуток – ризик» виділяють дві основні моделі управління банком, які формалізують обрану стратегію поведінки на ринку.

I модель.

Цільовою функцією є максимізація прибутку:

$$P \implies \max$$

При цьому банк вибирає операції якнайбільш прибуткові, але при цьому вони є максимально ризикові. Однак встановлюється максимально допустимий рівень ризику R_1 , перевищення якого банк не може собі дозволити. Тобто ризик $R \leq R_1$. При даній моделі банк використовує:

а) незбалансовані методи управління, до яких відносять:

- управління гепом;
- управління дюрацією;
- відкрита валютна позиція.

б) стратегію нехеджування.

II модель.

Цільовою функцією є мінімізація ризиків

$$R \longrightarrow \min$$

При цьому банк вибирає операції, які були б із найнижчим ризиком.

Однак показники прибутковості повинні утримуватись на певному рівні не нижчому за заданий $P1$ (тобто встановлюється мінімальний рівень прибутку, нижче якого банку буде не вигідно працювати і цього він теж не може собі дозволити).

$$P \geq P1$$

При даній моделі банк використовує:

а) збалансовані методи управління, до яких відносять:

- фіксація спреду;
- імунізація балансу;
- закрита валютна позиція.

б) стратегію хеджування.

Перша модель дає змогу отримати оптимальний прибуток, хоча при цьому існує загроза збитків. Тобто діяльність супроводжується підвищеним ризиком.

Друга модель полягає в тому, щоб до мінімуму знизити ризики та стабілізувати прибутки.

Потрібно наголосити, що вибір найраціональнішої стратегії управління є індивідуальним і залежить передусім від настроїв, сподівань і прераференцій власників (акціонерів) банку.

У процесі реалізації будь-якої стратегії управління активами і пасивами використовуються дві групи методів (рис. 1.3).

Методи управління структурою балансу досить громіздкі, важко реалізуються в практичній діяльності та потребують значного часу і витрат.

Методи, що передбачають проведення позабалансових операцій, з метою управління, характеризуються як зручні, гнучкі і мобільні. Вони

дають змогу швидко і раціонально реструктуризувати баланс відповідно до кон'юнктури ринку.

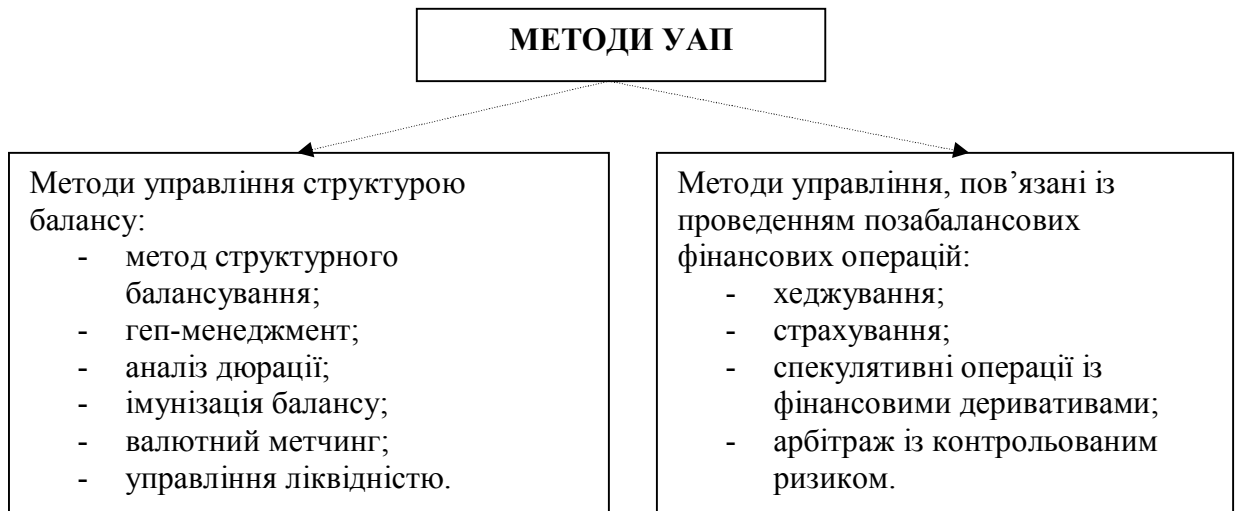

Рис. 1.3. Методи управління і активами пасивами [45]

Метод структурного балансування портфелів активів і пасивів передбачає регулювання банківської діяльності за строками і сумами залучення і розміщення коштів. При цьому існує дві стратегії: збалансована і незбалансована.

Збалансована передбачає встановлення певної відповідності між сумами та термінами залучення і розміщення коштів. Така стратегія не максимізує, а стабілізує прибуток, мінімізуючи процентний ризик.

Незбалансована стратегія надає потенційні можливості одержання підвищених прибутків за рахунок зміни процентних ставок. Згідно з даною стратегією:

* строки залучення пасивів повинні бути менші за строки розміщення при прогнозах на майбутнє зниження процентних ставок;

* строки залучення пасивів повинні бути більші за строки розміщення при прогнозах на майбутнє підвищення процентних ставок.

Загалом методи структурного балансування є традиційним підходом до управління активами і пасивами банку, що має на меті зниження відсоткового ризику. До переваг цієї групи методів можна віднести простоту та доступність, особливо важливі для вітчизняних банків за браком інших

можливостей, які надає розвинений фінансовий ринок. Недоліки полягають у недостатній гнучкості, необхідності проведення реструктуризації балансу у зв'язку із змінами ринкових ставок, браку достатнього простору для маневру. Проведення збалансованих операцій не завжди відповідає потребам банку, його планам на майбутнє, а іноді не вигідне з погляду витрат.

Ще один найбільш популярний метод управління структурою балансу є управління дисбалансами (управління гепом або геп-менеджмент). У процесі УАП для встановлення контролю над рівнем ризику відсоткової ставки оцінюється чутливість окремих статей та банківського балансу в цілому до відсоткового ризику. Індикатором чутливості балансу до відсоткового ризику є показник ГЕПу (від англ. Gap – розрив, дисбаланс).

Послідовність геп-менеджменту.

I. етап. Визначення горизонту планування ризику зміни процентних ставок.

1. до 7 днів, від 7 днів до 31 дня - короткострокові активи і пасиви;
2. 32 – 92 дні, 93 – 183 дні - середньострокові активи і пасиви;
3. 184 – 365 днів, більше 365 днів - довгострокові активи і пасиви.

II. Етап. Розбивка активів (А) і пасивів (П) банку на дві категорії:

- А і П чутливі до змін процентних ставок (АЧП/ПЧП)
- А і П нечутливі до змін процентних ставок.

Відповідно до I етапу, структура балансу у межах кожного з періодів вважається фіксованою. Це дозволяє управляти співвідношеннями обсягів різних видів активів, незважаючи на вплив такого параметра, як час.

Актив чи пасив є чутливим до змін відсоткової ставки, якщо впродовж зафіксованого інтервалу він задовольнятиме принаймні одну з таких умов:

- дата перегляду плаваючої відсоткової ставки потрапляє у межі зафіксованого часового інтервалу;
- строк погашення настає в цьому інтервалі;
- термін проміжної або часткової виплати основної суми настає в зафіксованому інтервалі;

- зміна базової ставки (наприклад, облікової ставки НБУ), покладеної в основу ціноутворення активу чи зобов'язання, можлива або очікується протягом цього самого часового інтервалу і не контролюється банком.

До нечутливих А і П належать такі, доходи та витрати за якими впродовж аналізованого періоду не залежать від зміни відсоткових ставок на ринку.

III. Етап. Кількісне визначення ГЕПу.

$$\text{ГЕП} = \text{АЧП} - \text{ПЧП}$$

Якщо $\text{АЧП} > \text{ПЧП}$, то ГЕП додатний (позитивний)

Якщо $\text{АЧП} < \text{ПЧП}$, то ГЕП від'ємний

Якщо $\text{АЧП} = \text{ПЧП}$, то ГЕП нульовий.

Якщо ГЕП позитивний, то взаємозалежність ринкових відсоткових ставок і прибутку є прямо пропорційна, тобто:

відсоткові ставки падають \Rightarrow прибуток падає;

відсоткові ставки зростають \Rightarrow прибуток зростає.

Якщо ГЕП від'ємний, то дана взаємозалежність є обернено пропорційна, тобто:

відсоткові ставки зростають \Rightarrow прибуток падає;

відсоткові ставки падають \Rightarrow прибуток зростає.

За нульового ГЕПу маржа банку буде стабільною, незалежно від коливань відсоткових ставок, а відсотковий ризик – мінімальним. Проте, одержати підвищений прибуток завдяки сприятливій зміні відсоткових ставок на ринку за нульового ГЕПу неможливо.

Головна ідея управління ГЕПом полягає в тому, що величина та вид (додатний або від'ємний), ГЕПу мають відповідати прогнозам зміни відсоткових ставок. Правило управління ГЕПом:

▲ якщо ГЕП додатний, то зі зростанням відсоткових ставок маржа банку зростатиме; у разі їх зниження маржа зменшуватиметься.

▲ якщо ГЕП від'ємний, то зі зростанням відсоткових ставок маржа банку зменшуватиметься, а із їх зниженням збільшуватиметься.

Це означає, що для банку не так вже й важливо, як змінюються відсоткові ставки на ринку. Головне, щоб ГЕП відповідав тому напрямку руху ставок, який забезпечить підвищення прибутку, тобто був додатним за підвищення ставок і від'ємним, за їх зниження.

Проте менеджменту банку слід пам'ятати, що потенційна можливість одержання додаткового відсоткового прибутку супроводжується підвищеним рівнем ризику. Якщо прогноз зміни ставок виявиться помилковим або не справдиться, то це може призвести до зниження прибутку і навіть до збитків. Отже, за наявності в банку додатного чи від'ємного ГЕПу цілком реальною є як ймовірність одержання додаткових прибутків, так і ймовірність фінансових втрат.

Одним із методів УАП є управління інвестиційним горизонтом фінансових інструментів. Управління інвестиційним горизонтом покладено в основу такого методу зниження відсоткового ризику, як портфельна імунізація, який тепер розглядається як інструмент загального інвестиційного аналізу, тобто стосується будь-яких інвестиційних портфелів.

Стосовно банківської практики, то зміст цього методу зниження відсоткового ризику полягає в підборі та включенні до складу банківських портфелів таких фінансових інструментів, які дозволяють мінімізувати чутливість різниці між вартістю активів та зобов'язань банку до зміни відсоткових ставок на ринку, тобто захищають банківський капітал від впливу відсоткового ризику.

Аналогічно до моделі ГЕПу в процесі управління інвестиційним горизонтом банк може застосовувати дві альтернативні стратегії:

1. Імунізації балансу (мінімізація ризику).
2. Управління дюрацією (максимізація прибутку).

За реалізації стратегії імунізації, тобто виконання рівності, приведена вартість банківських активів урівноважує приведену вартість банківських

зобов'язань. Це практично повністю захищає банк від фінансових втрат унаслідок коливань ринкових ставок. Метою імунізації є захист балансу банку від будь-яких змін ринкових відсоткових ставок протягом певного зафіксованого періоду (планового горизонту).

Імунізація означає, що переоцінка активів і зобов'язань, які змінюють свою вартість за зміни відсоткових ставок, відбувається у встановленому порядку. Проте відповідно підібрана структура балансу дозволяє досягти того, щоб результати переоцінки однаково відобразились на вартості обох сторін балансу і не мали негативного впливу на капітал банку. Таким чином, у процесі переоцінки підсумок (валюта) балансу може збільшитись або зменшитись, але за умови створення імунізації вартість капіталу банку залишиться стабільною.

2. Дюрація – це розрахунок середньозваженого строку погашення за активами і пасивами банку. Для розрахунку дюрації портфеля потрібно:

- визначити середньозважений строк погашення для кожного фінансового інструменту;
- зважити кожен розрахунковий показник за ринковою вартістю;
- знайти суму всіх здобутих показників, яка й становитиме середньозважений строк погашення портфеля в цілому.

Підібравши склад і структуру портфелів так, щоб середній строк погашення портфеля активів приблизно збігався із середнім строком погашення портфеля зобов'язань, банк може захиститися від негативного впливу ризику зміни процентних ставок. Вартість активів має перевищувати вартість зобов'язань на розмір капіталу.

Методику ГЕПу доцільно використовувати на коротку перспективу, а за допомогою методики дюрації слід здійснювати відбір із кількох найкращих варіантів залучення пасивів і розміщення активів банку.

Таким чином концепція управління активами і пасивами банку дає змогу сформувати оптимальну структуру балансу та захиститися від ризиків, спричинених значними коливаннями параметрів фінансових ринків. При

цьому баланс розглядається не тільки як звітна форма, а й як генератор доходів і витрат банку, тобто як об'єкт активного управління параметрами якого є прибутковість і рівень ризику.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Фінансова стійкість є важливою складовою надійності комерційного банку. Разом із тим слід зазначити, що в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Його часто ототожнюють з іншими термінами – надійністю, платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю. Для того, щоб розв’язати цю проблему, слід виокремити такі концептуальні положення.

1. Фінансова стійкість є однією із складових такого інтегрованого показника, як надійність комерційного банку.

2. Платоспроможність можна виокремити як складову частину показника (критерію) фінансової стійкості комерційного банку. Тобто поняття “фінансова стійкість комерційного банку” ширше, ніж поняття “платоспроможність комерційного банку”.

3. Ліквідність та прибутковість – це показники (критерії), які деталізують поняття платоспроможність банку.

Проведене дослідження показує, що фінансова стійкість комерційного банку – це складова характеристика його надійності, показниками (критеріями) якої, в свою чергу, є капітальна стійкість, ліквідність, прибутковість та ризик комерційного банку.

Ефективність роботи комерційного банку визначається не лише дотриманням ним сукупності встановлених Центральним банком нормативів (хоча і це є необхідною умовою позитивної оцінки стабільності функціонування банківської установи на фінансовому ринку), а й можливістю сформувати портфель активів таким чином, щоб, з одного боку, забезпечити належну дохідність як ключовий параметр реалізації інтересів власників (акціонерів) у діяльності банку як комерційного підприємства, а з другого - підтримати оптимальний рівень ліквідності як основного фактора, котрий визначає можливості банку відповідати за власними платіжними зобов'язаннями, що узгоджується з інтересами вкладників і кредиторів.

Одним із ключових елементів діяльності комерційних банків у сфері організації грошово-кредитних відносин є комплекс заходів з управління їх власними кредитними портфелями з огляду на необхідність реалізації двох важливих завдань:

1) забезпечення ліквідності активів банку і підтримання належного рівня його платоспроможності;

2) максимізації загального рівня доходу від активних операцій і передусім кредитування як основної форми розміщення банківських ресурсів. Надійність і ефективність функціонування банківської системи країни визначається стійкістю окремих комерційних банків, а відтак особливості управління кожним із них на мікрорівні безпосередньо впливають на можливості реалізації грошово-кредитного посередництва і забезпечення відтворювального процесу в масштабах всієї економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ ТА ОЦІНКА ЇЇ ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ БАНКУ

2.1. Аналіз якості кредитного портфеля вітчизняних банків

Якість банківських активів, і перш за все кредитів, – один з найважливіших індикаторів стану банківського сектору та економіки в цілому. Прострочена заборгованість за кредитами найбільш яскраво свідчить про наявність проблем у кредитному портфелі банківської установи, оскільки вона є безпосереднім відображенням проблем позичальника і його неспроможності погасити борг перед банком.

За наведеними в табл. 2.1 даними можна виявити, що за весь період аналізу загальний обсяг активів банків України збільшився на 75,9% і, станом на 01.01.2012 р. склав 1054,272 млрд. грн. Висока частка кредитів у активах банку (в 2008-2009 рр. до 85-86%) та значне збільшення обсягів простроченої заборгованості (на більш ніж в 2 рази) призвели до значного збільшення резервів за кредитними операціями. Загалом за період аналізу відбулося збільшення обсягів простроченої заборгованості за кредитами на 72,945 млрд. грн. або більше, ніж у 12 разів і збільшення резервів за кредитними операціями на 129,286 млрд. грн. або майже у 8 разів.

Тобто, темпи приросту простроченої заборгованості за кредитами значно перевищували темпи приросту обсягів наданих кредитів та резервів за кредитними операціями. Причиною такої тенденції було, з одного боку, скорочення обсягів наданих кредитів і тим самим зниження темпу приросту загального обсягу кредитного портфелю, а з іншого боку, різке погіршення платоспроможності клієнтів банку, що вплинуло на якісний стан кредитного портфелю банків України.

У 2011 році більш підвищення вимог до позичальників і посилення банками роботи з оцінки індивідуальних ризиків стримували зростання простроченої заборгованості за кредитами. Упродовж року динаміка прострочених кредитів була різноспрямованою, але у цілому за результатами

2011 року обсяг простроченої заборгованості позичальників скоротився на 6,5 %, і станом на 01.01.2012 склав 79,3 млрд. грн. (рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка показників структури та якості кредитного портфелю банків України за період з 01.01.2008 по 01.01.2012 рр. [1]

Показники	Значення, станом на:				
	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Активи банків, млрд. грн.	599,396	926,086	880,302	942,088	1054,272
Темп приросту, %	-	54,50	-4,94	7,02	11,91
Кредити надані, млрд. грн.	485,368	792,244	747,348	755,03	813,864
Частка кредитів у активах, %	80,98	85,55	84,90	80,14	77,20
Темп приросту, %	-	63,23	-5,67	1,03	7,79
Кредити юридичним особам, млрд. грн.	276,184	472,584	474,991	508,288	610,413
Темп приросту, %	-	71,11	0,51	7,01	20,09
Кредити фізичним особам, млрд. грн.	153,633	268,857	222,538	186,54	197,793
Темп приросту, %	-	75,00	-17,23	-16,18	6,03
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	6,357	18,015	69,935	84,851	79,292
Темп приросту, %	-	183,39	288,20	21,33	-6,55
Резерви за кредитами, млрд. грн.	18,477	44,502	99,238	112,965	147,763
Темп приросту, %	-	140,85	123,00	13,83	30,80

Рис. 2.1. Динаміка обсягів кредитного портфелю та простроченої заборгованості банків України, за період 01.01.2008 р. по 01.01.2012 р., млн. грн.

Статистичні дані діяльності банків України засвідчують, що до 2008 року простежувалась стійка тенденція до зниження частки проблемних

кредитів у кредитному портфелі та спостерігалось значне поліпшення структури кредитного портфелю вітчизняних банківських установ, і на початок 2008 року проблемні кредити становили всього 1,3% від загального обсягу кредитного портфелю банків, а в абсолютному вираженні це складало 6,4 млрд. грн. (рис. 2.2).

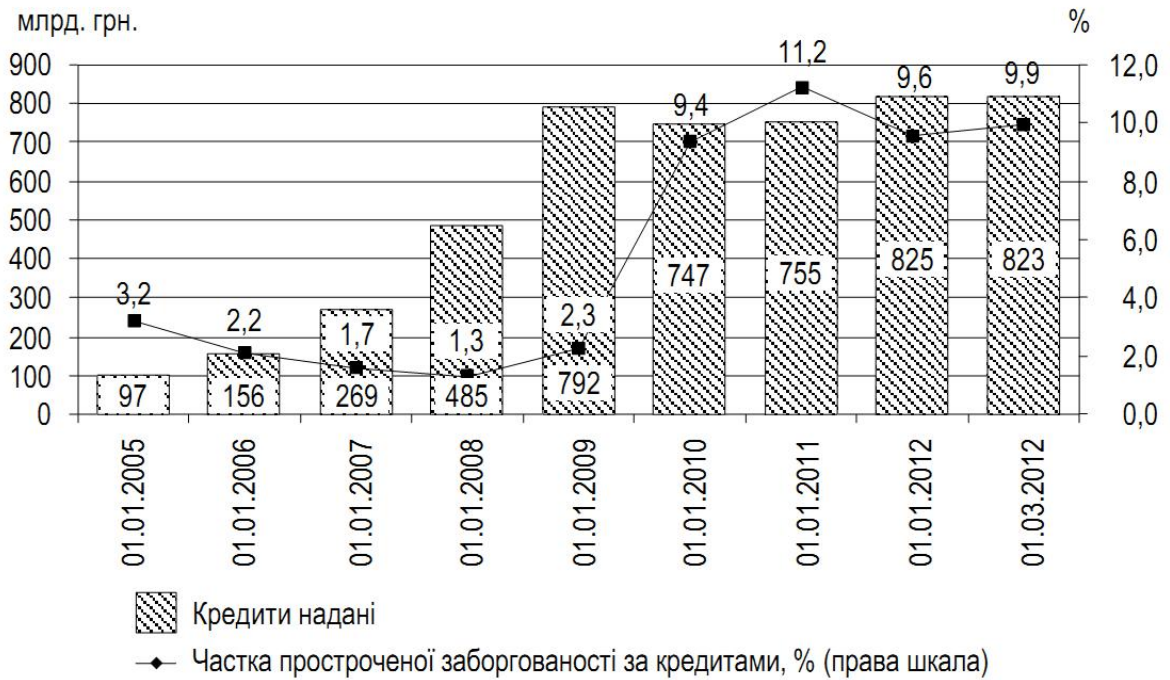

Рис. 2.2. Динаміка обсягів кредитного портфеля та частки простроченої заборгованості по банківській системі України

Фінансова криза 2008 року призвела до стрімкого зростання проблемної заборгованості. Згідно зі статистикою НБУ, період найбільш активного зростання простроченої заборгованості приходить на 2009 рік, за цей період її рівень збільшився у 3,9 раза. Це було пов'язано як з ростом абсолютної суми простроченої заборгованості, так як частка в загальному кредитному портфелі банків зросла на 7,1 процентного пункту – до 9,4% порівняно з 2,3% на кінець 2008 року, так і з поступовим зменшенням обсягу кредитного портфеля внаслідок практично повного призупинення видачі нових кредитів.

За результатами 2010 року певною мірою через ефект високої бази порівняння, а також унаслідок поліпшення економічної ситуації темп зростання залишків за простроченими кредитами сповільнився до 21,3%.

У 2011 році більш високі вимоги до позичальників і посилення банками роботи з оцінки ризиків стримували зростання простроченої заборгованості за кредитами. Упродовж року динаміка прострочених кредитів була різноспрямованою, але у цілому за результатами 2011 року залишки за простроченими кредитами скоротилися на 5,6 млрд. грн. або на 6,5%, і на 01.01.2012 становили 79,3 млрд. грн. Станом на 01.03.2012 значення цього показника зросло до 81,7 млрд. грн. та 9,9% у відносному вираженні.

Також про рівень проблемності кредитних портфелів банків можна робити висновки і за величиною резервів, сформованих на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями і відображених у балансах банків та за коефіцієнтом забезпечення резервами кредитних вкладень.

Коефіцієнт забезпечення резервами кредитних вкладень характеризує якість кредитного портфелю банку, а також необхідний середній розмір резервів на кожну одиницю виданих кредитів. Позитивною динамікою показника є зниження його значення.

За даними НБУ до 2008 року простежувалась тенденція до зниження коефіцієнту забезпечення резервами кредитних вкладень, але фінансова криза 2008 року призвела до стрімкого зростання цього коефіцієнту, і період найбільш активного зростання обсягів резервів, сформованих на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями приходить на 2009 рік, за цей період їх рівень збільшився у 2,2 раза.

Це було пов'язано з ростом абсолютної суми нестандартних кредитів та з поступовим зменшенням обсягів кредитування.

За даними НБУ коефіцієнт забезпечення резервами кредитних вкладень після 2008 року стрімко зріс, а періодом найбільш активного зростання обсягів резервів, сформованих на відшкодування можливих втрат за

кредитними операціями є 2009 рік. Станом на 01.03.2012 сукупні резерви під знецінення позик 176 банків склали 119,1 млрд. грн., або 14,5% по відношенню до самої заборгованості за кредитами, що свідчить про збереження низької якості кредитного портфелю банківської системи України.

Офіційні дані щодо резервів за кредитами не відображають повною мірою якість кредитних портфелів банків. Їхньому менеджменту не вигідно визнавати існування проблемної заборгованості, оскільки, згідно з вимогами НБУ, вона повинна покриватися резервами. А формування резервів у великих розмірах призводить до виникнення збитків, які акціонери банків змушені компенсувати збільшенням статутного капіталу.

2.2. Моделювання структури кредитного портфеля комерційних банків

Одна із основних цілей банківської політики в розподілі кредитних ресурсів – це постійний пошук джерел залучення коштів і вибір серед них найнадійніших, так і встановлення оптимального співвідношення між окремими статтями пасивів і активів, що дозволяють завжди виконати свої боргові зобов'язання перед кредиторами.

Після формування портфеля пасивів плануються активні вкладення, котрі не перевищують пасиви, з врахуванням наступних принципів.

В першу чергу ресурси направляються на формування резервів ліквідності, а саме обов'язкового резерву Національного банку, а також резервів на коррахунку для проведення розрахунково-касових операцій клієнтів.

Для обумовлення меж використання мобілізованих ресурсів на кредитування визначаються першочергові активні вкладення банку (залишки кас в національній валюті та іноземній, основні засоби, строкові та інші активи).

Кредитна заборгованість планується виходячи з обсягу кредитного потенціалу банку і не може його перевищувати.

Проблема управління ресурсами, залученими банками, має не тільки кількісну, але і якісну сторону. Залучати ресурси без опрацювання питання про їх розміщення немислимо. Перед банком постає завдання ефективного розміщення ресурсів з точки зору покриття затрат щодо їх залучення і одержання прибутку, а також забезпечення виконання висунутих НБУ вимог щодо надійності та ліквідності банку. Це можливо при здійсненні комерційним банком тісної взаємоув'язки пасивних операцій з активними.

На сьогодні світова банківська практика виділяє на мікроекономічному рівні три основні методи взаємозв'язку пасивів і активів: загальний метод розподілу активів, конверсія коштів і науковий метод [18, с. 34].

Проте кожен із зазначених методів управління кредитними ресурсами ґрунтується на загальних підходах, які повинні передбачати:

- визначення сукупних обсягів кредитних ресурсів, якими діє комерційний банк;
- встановлення частин кредитних ресурсів, які можуть бути використані в якості джерел кредитних операцій;
- безпосереднє вирішення питання оптимального розподілу ресурсів за строками, видами активних операцій;
- збалансування обсягу пасивних та активних операцій.

Найпростішим у застосуванні є перший метод – метод загального фонду. В основі його лежить ідея об'єднання всіх ресурсів банку з наступним їх розміщенням відповідно до визначених пріоритетів.

Такими пріоритетами є: первинні резерви, які охоплюють готівку, чеки, інші платіжні засоби в процесі інкасації, рахунки в НБУ, кошти на коррахунках в інших комерційних банках, вторинні резерви, які включають в основному цінні папери, що входять до інвестиційного портфеля банку, далі йдуть статті: позички, цінні папери фірм та компаній, будинки і обладнання. Цей метод дає найбільш загальні пріоритети розподілу, призначенням яких є

допомога керівництву оперативних відділів у розв'язанні проблеми поєднання надійності, ліквідності та прибутковості банківської установи (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Схема загального методу розподілу активів [45]

Загальний метод розміщення коштів вважається досить ризикованим, оскільки може знизити ліквідність банку через неврахування вимог ліквідності щодо вкладів та депозитів до запитання, ощадних вкладів і строкових депозитів. У зв'язку з цим його застосовують великі банки, які мають значні ресурси, тому можуть не дотримуватися термінів, на які залучаються депозити та вклади. Навпаки, середні і дрібні банки не можуть собі дозволити такого пропорційного розподілу коштів, тому що це призведе до значних ризиків, пов'язаних з їх ліквідністю.

Поява другого методу управління кредитними ресурсами пов'язана з намаганням розмежувати джерела коштів відповідно до норм обов'язкових резервів і швидкості їх обігу. Так, вклади та депозити до запитання мають найбільшу швидкість обігу, і тому кошти за ними повинні розміщуватися в первинні і вторинні резерви, і в меншій мірі – в інвестиції, тобто в цінні папери фірм і корпорацій. Власні кошти не резервуються і мають низьку швидкість обігу. Подібним чином усі джерела фінансових ресурсів можуть бути віднесені до того чи іншого центру ліквідності. Таким чином, цей метод

створює всередині самого банку декілька "центрів ліквідності – прибутковості", які використовуються для розміщення коштів, що залучаються банком з різних джерел. Такі центри в світовій банківській практиці визначаються як "банки всередині банку", оскільки розміщення коштів з кожного центру здійснюється незалежно від розміщення коштів з інших центрів, тобто існує ніби банк вкладів та депозитів до запитання, банк ощадних вкладів, банк термінових вкладів та депозитів, банк основного капіталу.

Основними перевагами даного методу є: по-перше, координація термінів між статтями пасиву і їх направлення в активи; по-друге, зменшуються ліквідні активи і збільшуються додаткові вкладення в позики та інвестиції, що призводить до збільшення норми прибутку. Цей метод базується на швидкості обігу різних вкладів, тобто здійснюється координація між терміном вкладів в активні операції (рис. 2.4).

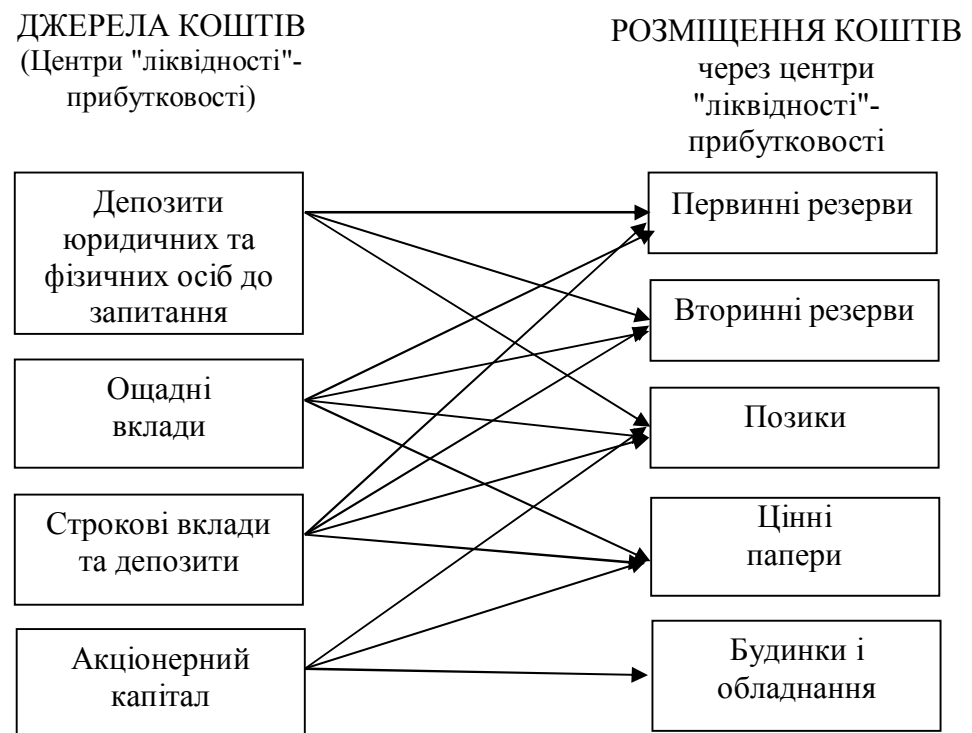

Рис. 2.4. Схема методу конверсії коштів [45]

Однак методу розподілу активів притаманні наступні недоліки:

- відсутній тісний зв'язок між окремими групами пасивів і загальною їх сумою;
- існує незалежність джерел коштів від шляхів їх використання;
- не враховує сезонних коливань в окремих банках, згідно яких попит на кредит може зростати саме в той момент, коли обсяг вкладів зменшився;
- в основі цього методу лежить середній, а не граничний рівень ліквідності.

Крім цього, в обох розглянутих методах робиться акцент на ліквідність та можливе вилучення вкладів і менше приділяється уваги необхідності задоволення заявки клієнтів на кредит.

Тому обидва розглянуті методи зводяться до застосування найпростіших прийомів наукового управління для аналізу зв'язків між різними статтями активу та пасиву. Вони вказують шляхи розміщення всіх доступних для інвестування коштів таким чином, щоб забезпечити достатню норму прибутку, здійснюючи операції з урахуванням обмежень ліквідності і надійності, встановлених органами банківського контролю.

Складніша методика передбачає збалансований науковий підхід до розв'язання управлінських проблем регулювання ресурсів з використанням прогресивних методів і комп'ютерної техніки для вивчення взаємодії елементів у складних моделях, в основі яких лежить портфельний підхід.

Особливості формування кредитного портфеля комерційними банками обумовлені взаємозв'язками основних факторів, які визначають цінність банку – процентні ставки, обсяг і структура банківського портфеля.

Сама по собі ця проблема є складною і багатогранною. Розв'язання даної проблеми пов'язане з визначенням процентного доходу, процентних витатків і ризику.

Очевидно, що реалізація цієї проблеми можлива тільки в рамках портфельного підходу до аналізу і моделювання діяльності банку. Принципи портфельного аналізу аналогічні принципам теорії споживчого вибору. При цьому передбачається, що мета полягає в максимізації доходу від багатства

протягом періоду, на який приймаються рішення. Разом з тим при виборі портфеля враховується не тільки граничний дохід, а також і елемент ризику. Таким чином, проблема портфеля є складнішою, аніж вона здається на перший погляд. Її вирішення пов'язане з досягненням єдності протилежностей, а саме, забезпечення, з одного боку, максимального доходу, а з другого – мінімального ризику. Іншими словами, рішення проблеми пов'язане з підтриманням рівноваги між прагненням найбільшого доходу і мінімальним ризиком, тобто забезпечення ліквідності. Так П. Роуз охарактеризував основні принципи портфельного підходу. Моделювання структури кредитного портфеля безпосередньо пов'язане із моделюванням управління кредитним портфелем і базується на його основі [12].

Моделі управління кредитним портфелем можуть бути розподілені на моделі управління активами та моделі управління зобов'язаннями. Що стосується моделей управління активами, то більшість з них акцентують увагу на управлінні банківськими резервами та ліквідністю. Загальна ідея цих моделей полягає в тому, що при даних депозитах банку визначають оптимальний резерв та позики портфеля активів. Процес оптимізації – це процес, в якому граничні доходи і граничні затрати альтернативних змінних вирівнюються. У модифікаціях цих базових схем (моделей) зазвичай приймаються альтернативні плани потреби в процентах, резервних вимог, затрат регулювання портфеля, інформаційних затрат, диверсифікація активів та основні фактори розподілу змін депозитів.

Головна перевага цих моделей полягає в тому, що в них “вмонтована” невизначеність, що дає змогу приймати конкретні управлінські рішення залежно від впливу зовнішніх чи внутрішніх факторів. Але такий підхід має як мінімум два недоліки: по-перше, відсутні затрати реальних ресурсів; по-друге, не враховані поведінки банків, пов'язані із встановленням ставок на залучені ресурси. Ресурсна сторона не розглядається як дія зовнішнього фактора, тобто приймається як стала величина, в якій відсутній елемент прогнозування, і в цій ситуації банк просто приймає депозити, а не купує

кошти. Тому ідея, яка закладена в модель структури кредитного портфеля, полягає в тому, що в ній розглядаються номінальні грошові потоки (видача та погашення позики), тобто ті, які повинні відбуватися згідно моделі, та ті, які відбуваються реально. На основі регулювання номінальних потоків згідно кредитних ризиків за реальними потоками відбувається процес прогнозування поведінки банку щодо формування та управління структурою кредитного портфеля. Отже, щоб відповісти на питання оптимальності структури кредитного портфеля, потрібно розрахувати реальний процентний дохід за наявним позиковим активом виходячи із заданих затрат щодо формування ресурсів, передбачаючи повторну видачу повернених кредитів, спрогнозувати процентний дохід з врахуванням процентних ризиків активу. Для того, щоб визначити загальну ризикованість позичкового активу, необхідно порівняти процентний дохід за робочими позиками. Порівняння номінальних і реальних показників доходу покажуть ризикованість позичкового активу в цілому.

Запропонована модель структури кредитного портфеля передбачає чотири послідовних етапи, які об'єднує загальна ціль – оптимальність структури кредитного портфеля. Перший етап характеризується вибором рішень, які впливають із стану депозитно-кредитного ринку, тобто попитом і пропозицією на вклади та депозити, з одного боку, і попит на кредитні ресурси, з іншого.

Позначимо величину ресурсів, які пропонують вкладники на депозитному ринку, через P_{pi} , де i – види вкладів i , відповідно, попит зі сторони установ банку, тобто обсяг ресурсів, які він купує на депозитно-кредитному ринку через P_{cj} , де j – види залучення, а величину попиту на кредити зі сторони клієнтів – A_{cz} , де z – види кредиторів і пропозицію їх банкам – A_{pk} , де k – види пропонованих кредитів. Умовою моделі вибору рішень є те, що залучені кошти в повному обсязі залучаються в активні операції банку, тобто:

$$A_{pk}=P_{cj}. \quad (2.1)$$

Згідно з вищезазначеними показниками і можливими варіантами кон'юнктури на грошово-кредитному ринку, одержимо наступні варіанти вибору ситуації, яка максимально описується системою нерівностей:

$$\begin{array}{cccc}
 P_{pi} > P_{cj} & P_{pi} < P_{cj} & P_{pi} > P_{cj} & P_{pi} < P_{cj} \\
 (1) A_{pk} > A_{cz} & (2) A_{pk} > A_{cz} & (3) A_{pk} < A_{cz} & (4) A_{pk} < A_{cz} \\
 A_{pk} = P_{cj} & A_{pk} = P_{cj} & A_{pk} = P_{cj} & A_{pk} = P_{cj}
 \end{array} \quad (2.2)$$

Розглянемо кожен із змодельованих ситуацій на депозитно-процентному ринку.

Умови кредитного ринку, перш за все ставки за депозитами, довіра до банківської системи сприяють залученню депозитів та вкладів на рахунки в комерційні банки, тобто їх пропозиція (P_{pi}) зростає по відношенню до попиту зі сторони банків (P_{cj}). Дана ситуація змодельована нерівностями (1) та (3). Банки як особливий вид підприємств, працюючи на умовах прибутковості, намагатимуться залучені депозити та вклади прибутково розмістити в активні операції. Прибуткове розміщення ресурсів пов'язане відповідно із попитом на них через суб'єктів господарювання, фізичних осіб та інших комерційних банків (A_{cz}) та пропозицією їх зі сторони банку (A_{pk}), якщо реальний попит на кредитні ресурси зростає при відповідному рості пропозицій на вклади та депозити (система 3), то банки мають можливість розширення ресурсної бази і намагатимуться задовольнити попит на кредит в рамках оптимальних обсягів ресурсів та кредитного портфеля. Іншими словами, з поміж зростання обсягів залучених кредитних ресурсів (P_{pi}) і росту попиту на них серед клієнтів (A_{cz}) вибирають мінімальну величину ($A_{pk} = \min\{P_{pi}; A_{cz}\}$)

У випадку обмеження реального попиту на кредит серед учасників кредитного ринку при відповідному рості обсягів кредитних ресурсів (система 1) банки при інших рівних умовах змушені обмежувати обсяг залучених коштів через відсутність реальних каналів їх прибуткового розміщення. Отже, пропозиція кредитних ресурсів (A_{pk}) з боку банку не

повинна перевищувати мінімального розміру пропозиції залучених коштів (Pp_i) і реального попиту на них ($A_{pk} = \min\{A_{cz}; Pp_i\}$).

Аналогічно відбувається вибір оптимальної можливості надати банкам кредити (пропозиція кредитних ресурсів A_{pk}) на основі оптимальності розмірів пропозиції вкладів та депозитів зі сторони клієнтів (Pp_i) і попитом потенційних боржників (A_{cz}). Враховуючи, що обсяги залучених коштів повинні бути прибутково розміщені (направлені кредитні операції), то із визначених величин A_{cz} і Pp_i вибирають мінімальну.

Таким чином, формуючи оптимальний обсяг кредитного портфеля на базі прогнозованого обсягу ресурсного забезпечення A_{pk} , переходимо до другого етапу моделі, який полягає у визначенні кредитного ризику за прогнозованою структурою кредитного портфеля і на його основі прогнозування необхідних резервів для втрат за позиками та коригування процентної ставки у відповідності з премією за кредитний ризик.

Важливим завданням діяльності кожного банку є досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризикованістю їх операцій. У зв'язку з тим, що основну частину прибутку банк одержує від своїх позичкових операцій, стає очевидним важливість мінімізації і запобігання кредитного ризику.

Якщо ймовірність неповернення позики позначимо через p , тоді очікувана ймовірність погашення позики рівна $(1-p)$.

Процент за прибутковими контрактами (R) має компенсувати кредиторю вартість грошей (вільна від ризику ставка проценту) і ризик неповернення позик (p). Це можна описати наступною формулою:

$$R = \frac{1+r}{1-p} - 1. \quad (2.4)$$

Дане рівняння описує функціональний зв'язок між ризиком і доходом, тобто процентна ставка за позикою збільшується, якщо є підстава вважати, що боржник може не погасити кредит. Уданому випадку R повинен компенсувати ризик неплатежу за позиками.

У випадку, коли є певність в тому, що позику буде погашено ($p=0$), то R і r будуть рівними між собою. Якщо наперед відомо, що боржник не поверне борг ($p=1$), величина R не піддається визначенню, тобто ризик кредитора компенсувати неможливо.

Для банку різниця між прибутковим процентом за позиками (R) і безризиковим процентом (r) являє собою премію за ризик непогашення:

$$R - r = (1 + r) \frac{P}{1 - P} \quad (2.5)$$

Премія за ризик непогашення, яка компенсує кредитору очікувані втрати, – це різниця між доходами за ризикованими і надійними позиками.

Типовий банківський аналіз спрямований на визначення ймовірності повернення боржником позики ($1-p$).

Мета даного аналізу полягає у визначенні співвідношення з-поміж характеристики боржника і очікуваною ймовірністю непогашення позик (p).

Підхід до визначення кредитного ризику як функції факторів, які відносяться до потенційного боржника, є традиційним. Він достатньо детально описаний і вітчизняними, і зарубіжними економістами. Але подібні підходи до визначення кредитного ризику діють в тому випадку, коли банк спроможний одержати повну інформацію про потенційного боржника, що у вітчизняних умовах досить важко. На це впливає ряд як об'єктивних причин (інформація, яку здатний надати потенційний боржник, може не відображати реального стану справ), так і причини суб'єктивного характеру (небажання боржника надати інформацію). Окрім цього, подібні підходи до визначення кредитного ризику не враховують ризик, який відображає специфіку конкретної економічної ситуації і конкретних кредитних ринків і клієнтів.

В основу даного методу визначення кредитного ризику покладено розбіжність між номінальними і реальними показниками щодо повернення позик і процентів за ними, оскільки саме в цій розбіжності відображена реальна якість позичкового активу і його ризикованість.

Згідно цієї методики визначаються наступні показники ризику:

- ризик процентних доходів;
- ризик повернення позик;
- ризик повернення позик та процентних доходів.

Для максимального описання вищезазначених показників введемо наступні позначення:

a_{ijk} – реальні процентні доходи за позиками;

a_{ijn} – недоодержані процентні доходи;

A_r – обсяг повернених позик;

A_s – обсяг неповернених позик.

На основі наведених даних ризик процентних доходів визначається як відношення реально одержаних процентних доходів за позиками до обсягу прогнозованих, тобто враховувати і недоодержані доходи за позиками:

$$R_1 = \frac{a_{ijk}}{a_{ijk} + a_{ijn}}. \quad (2.6)$$

Аналогічно визначається і ризик повернення позики, тобто відношення повернених позики до всього позикового активу:

$$R_2 = \frac{A_r}{A_r + A_s}. \quad (2.7)$$

Ризик повернення позики та процентних доходів є не що інше, як відношення отриманого процентного доходу до повернених позик на всі прогнозовані процентні доходи (отримані і неотримані) та весь сукупний позиковий актив, від якого ці процентні доходи можуть бути отримані. Отже,

$$R_3 = \frac{a_k}{A_r} \cdot \frac{a_{ijk} + a_{ijn}}{A_r + A_s} = \frac{a_k (A_r + A_s)}{A_r (a_{ijk} + a_{ijn})}. \quad (2.8)$$

Враховуючи, що відношення $\frac{a_{ijk}}{a_{ijk} + a_{ijn}}$ є коефіцієнтом ризиковості процентних доходів R_1 , а відношення $\frac{A_r + A_s}{A_r} = \frac{1}{R_2}$ отримаємо наступну

рівність: $R_3 = \frac{R_1}{R_2}.$

Отже, ризик повернення основного боргу та процентів за ним – відношення ризику процентних доходів до ризику повернення позики.

Розподіл кредитного ризику за групами позик залежно від терміну їх надання (від i -го періоду до j -го) і в часі (протягом року) дає можливість визначити втрати і необхідні резерви для поточного кредитного портфеля і служить основою для прогнозування кредитного ризику за даними групами позик, а також на основі ступеня ризику як за окремими позиками, так і за кредитним портфелем загалом можна обґрунтувати премію за кредитний ризик, яка виражається в процентах за позикою:

Реальна процентна ставка за наданий кредит буде рівною:

$$r = (100 + R)(1 - P_{ij}) - 100, \quad (2.9)$$

де r – вільна від ризику процентна ставка, %;

R – номінальна процентна ставка, %;

P_{ij} – імовірність непогашення кредиту, який надається на термін від i -того дня до j -го.

Даний розрахунок здійснюється за всіма групами кредитів, які надає банк (залежно від строків надання), і дає можливість кількісно оцінити кредитні ризики та відповідно відкоректувати процентні ставки за цими позиками, враховуючи премію за ризик за прогнозованим кредитним портфелем.

Визначивши кредитні ризики за групами позик, які надаються установою банку і за сукупним портфелем загалом, переходимо до третього етапу моделі, який полягає в оптимальному розміщенні ресурсів за напрямками процентної маржі (різниця між отриманими і скоригованими на кредитні ризики та сплаченими процентами за депозитно-кредитними операціями).

Для побудови оптимальної моделі структури кредитного портфеля пропонуємо наступну схему.

У моделі використовуються наступні позначення:

R_{zi} – ресурси, які вводяться в процес прибуткового використання на i -стадії;

R_{vi} – власні ресурси, які вводяться в процес розміщення на i -й;

W_{ij} – частина ресурсів R_i , залучених на стадії – i – з умовою їх повернення на стадії j ;

X_{ij} – частина ресурсів, вкладених у прибутковий актив на стадії i за умови їх повернення на стадії j ;

A_i – активи, які формуються на стадії i ;

V_{ij} – частина власних ресурсів, вкладених у прибуткові активи на стадії i з умовою їх повернення на стадії j ;

Y_{ij} – частина ресурсів, реінвестованих на стадії i з обумовленим моментом їх повернення на стадії j ;

L_i – частина власних ресурсів, які використовуються для погашення частини поточних пасивів на i -й стадії;

B_i – частина ресурсів R_i , яка використовується для погашення частини поточних пасивів;

n_i – частина реінвестованих коштів, які направляються на погашення поточних зобов'язань P_i ;

$C_{ij}(u)$ – процентні ставки за коштами обсягом (u) розміщених на i стадії з умовою повернення на стадії j ;

$C'_{ij}(u)$ – процентні ставки на залучення грошових коштів обсягом (u) на i -ій стадії з умовою їх повернення на j -ій стадії;

$C_{ij}^b(u)$ – накладні витрати, пов'язані з вкладанням частини власних коштів – u на стадії i - з обумовленим моментом їх повернення на стадії j .

Цільова функція моделі – максимум прибутку, який може отримати комерційний банк від раціонального залучення і розміщення грошових ресурсів.

$$\sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=r}^n v(C_{ij}(V_{ij}) - C_{ij}^b(V_{ij})) + \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=2}^n x_{ij} c_{ij}(x_{ij}) - \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=2}^n w_{ij} c_{ij}(w_{ij}) + \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=2}^n y_{ij} c_{ij}(y_{ij}) \rightarrow \max$$

(2.10)

Побудуємо систему обмежень, при яких цільова функція матиме максимальне значення, тобто банк одержить максимальний розмір прибутку.

Перша група обмежень пов'язана із процесом формування залучених коштів, тобто:

$$R_i = \sum_{j=i+1}^n W_{ij}, \quad i = \overline{1, n} \quad (2.11)$$

З іншого боку, всі залучені кошти повинні бути повернуті кредитором, отже, обсяг ресурсів банку повинен мати накопичену ліквідність для цієї мети зі строками, на які залучені. Отже, в будь-який момент ресурси банку повинні використовуватися на активні операції і на погашення поточних пасивів (зобов'язань):

$$R_{zi} = \sum_{j=i+1}^n x_{ij} + L_{zi}, \quad i = \overline{1, n} \quad (2.12)$$

Власні кошти банку як джерело ресурсів повинні використовуватися на прибуткове розміщення в якості кредитів та на погашення частини поточних зобов'язань, термін яких наступив:

$$R_{ei} = \sum_{j=i+1}^n V_{ij} + L_{ei} \quad (2.13)$$

Сформовані активи на кожній стадії направляються на реінвестування

та погашення поточних пасивів

$$A_i = \sum_{j=i+1}^{j-1} Y_{ij} + B_i, \quad i = \overline{1, n} \quad (2.14)$$

Повернення поточних зобов'язань, термін яких настав, здійснюється за рахунок частини ресурсів B_j , частини залучених коштів L_{ij} та частини власних коштів L_{Bj}

$$L_{ei} + L_{z0} + B_j = \sum_{i=1}^{j-1} W_{ij} \left(1 + C_{i,j}''(x_{ij}) \right) + \sum_{i=1}^{j-1} V_{ij} C_{ij}^B(V_{шо}), \quad j = \overline{2, n} \quad (2.15)$$

Наступні обмеження пов'язані із формуванням та використанням реінвестованих активів. Кошти за активами, повернення яких передбачено на j -й день, складаються із раніше розміщених ресурсів, термін повернення яких припадає на j -й день, раніше реінвестованих коштів, які будуть повернуті на j -й день, та повернуті власні ресурси:

$$A_j = \sum_{i=1}^{j-1} x_{ij}(1 + C_{ij}(x_{ij})) + \sum_{i=1}^{j-1} V_{ij}(1 + c_{ij}(v_{ij})) + \sum_{i=1}^{j-1} y_{ij}(1 + c_{ij}(y_{ij})), \quad j = \overline{1, n}. \quad (2.16)$$

Кошти, які повертаються в будь-який момент, використовуються у прибуткове розміщення або погашення поточних зобов'язань:

$$\sum_{i=j+1}^n Y_{ji} + B_j = \sum_{i=1}^{j-1} X_{ij}(1 + C_{ij}(X_{ij})) + \sum_{i=1}^{j-1} V_{ij}(1 + C_{ij}(V_{ij})) + \sum_{i=2}^{j-1} Y_{ji}(1 + C_{ij}(Y_{ij})),$$

$$j = \overline{2, n} \quad (2.17)$$

Наступний етап моделювання полягає в безпосередньому приведенні прогнозної моделі до фактичного стану грошово-кредитної ситуації комерційного банку через коригування прогнозованих величин на фактичне їх значення з обмеженнями на потенційну ризиковість галузі, яка становлюється на основі кредитного ризику за групами позик від терміну їх надання клієнтам різних галузей та збитковості даних галузей. Тобто:

$$P_p = P_k + P_z - P_k \times P_z \quad (2.18)$$

де, P_p - потенційна ризиковість,

P_k - рівень кредитного ризику,

P_z - рівень збитковості галузі.

Відносно потенційної ризиковості та прогнозування обсягу кредитного портфеля встановлюється ліміт кредитування галузі. Для нашої моделі ліміт кредитування буде порівнюватися із сумою виданих позик конкретним клієнтам, галузевою приналежністю. Тобто:

$$L_j = \sum_{i=1}^n (X_{ij} + Y_{ij}) \quad (2.19)$$

Розглянута модель залучення і розміщення ресурсів комерційного банку забезпечить їм досягнення найбільшої прибутковості і необхідної ліквідності для подальшого успішного функціонування і розвитку.

2.3. Оцінка взаємозв'язку якості кредитного портфеля банків та їх фінансової стійкості в період кризи

Зробивши аналіз економічної, політичної, фінансової ситуації в країні за останні роки, можна побачити тенденцію до прискорення економічної та політичної нестабільності на національному і регіональному рівні. При цьому банківська система, яка акумулює політичні, макроекономічні ризики опинилась в найбільш несприятливому стані, що призводить до негативних наслідків розвитку економіки в цілому, та провокує фінансово-економічну кризу.

Загалом банківська система віддзеркалює фінансово-економічний стан в країні, та першою реагує на будь-які економічні коливання. Здійснення повноцінної банківської діяльності та висока банківська рентабельність можлива лише за умови загальної фінансової стійкості економіки.

Будь-яка криза на сьогоднішній день так і не знайшла свого розв'язання. Їх періодичність і реальна небезпека для фінансової економіки залишається найбільшою перешкодою для регуляторів. Однак, фінансові системи світу вже нагромадили досвід щодо передбачення фінансової чи економічної кризи на рівні банківської системи, оперуючи першочерговими ознаками настання кризового явища.

Визначення терміну “криза” в енциклопедичних та тлумачних словниках європейських мов в основному співпадають, хоча єдиної загально визнаної дефініції у науковій літературі до цього часу не склалося. Зокрема, тлумачні словники російської та англійської мов визначають кризу як різкий, крутий перелом у розвитку подій, тяжкий перехідний стан або гостре затруднення в чому-небудь. Слід відзначити, що така інтерпретація кризи хоча напрямку не визначає, настання однозначно

негативних наслідків тотожних подій вже не несе негативне смислове навантаження та передбачає небажаність самих криз [3].

Сучасні трактування економічної кризи відзначають дане явище як: фазу ділового циклу; нижчу точку економічного розвитку, яка характеризується різким падінням ринкової кон'юнктури; дестабілізацією національної економіки, посиленням диспропорцій в суспільному відтворенні.

Поняття «економічної кризи», згідно сучасних теоретичних поглядів на дане явище, пов'язане з поняттям «економічного циклу». Економічний цикл – це коливальна зміна основних макроекономічних показників (національного продукту, доходу, зайнятості і ін.), що характеризується значним збільшенням або зменшенням ділової активності в більшості секторів економіки.

Банківська криза - це невід'ємна риса ринкової економіки. Вони супроводжують процес поступового розвитку суспільства. В умовах похилої рівноваги ринкової економіки, що розвивається, будь-які потрясіння в банківській сфері призводять до паралічу платіжної системи, коливань курсу національної валюти, викликають загострення політичної ситуації.

В останні два десятиріччя у розвитку світової економіки чітко простежуються дві тенденції: глобалізація та наростання нестабільності. Особливо яскраво вони спостерігаються в банківському секторі економіки, який найчутливіше реагує на зовнішні зміни.

З кінця 70-х років минулого століття до цього часу більше ніж в 70 країнах світу, включаючи і розвинені країни, країни, що розвиваються, та з перехідною економікою відбувалися системні банківські кризи. У розвинених країнах системні банківські кризи спостерігалися в США (1984-1991 рр.), Японії (1995 р.), Франції (1994-1991 рр.), Іспанії (1977-1985 рр.), Австрії (1989-1990 рр.), Норвегії (1987-1989 рр.), Швеції (1991р.),

Фінляндії (1991-1993 рр.), Новій Зеландії (1987-1990 рр.), Південній Кореї (1997 р.).

Руйнівні кризи були відмічені у більшості країн Латинської Америки (в Аргентині, Коста-Ріці, Мексиці - три кризи, в Бразилії, Венесуелі, Чилі, у країнах Південно-Східної Азії (1980-1990 рр.), практично в усіх африканських країнах. Усі країни з перехідною економікою (Росія в 1998 р., Грузія в 1998 р., Україна в 1998 та 2004 рр.) також постраждали від системної банківської кризи.

Виникнення фінансової та економічної а як наслідок і банківської кризи в Україні стало очевидним восени 2008 року після погіршення ряду економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми ряду провідних комерційних банків країни. Так, засоби масової інформації повідомляли про істотне скорочення попиту на залізо та сталь, що призвело до зменшення обсягів експорту та надходження валюти до Української економіки. Восени та на початку зими ціни на нерухомість впали на 25%, було призупинено понад 80% будівельних проектів.

За оцінкою МВФ, обчислений у доларах США ВВП України за 2009 рік скоротився на 35.6% (115.7 млрд. дол. 2009-го проти 179.6 млрд. дол. 2008).

Станом на початок жовтня 2008 року валовий зовнішній борг України становив 105 429 млн. дол. США. Починаючи з 2006 року Україна мала від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу: в 2006 році — 3 068 млн. дол. США, в 2007 — 8 152 млн. дол. США, за перші 9 місяців 2008 року — 10 071 млн. дол. США.

В цілому за підсумками 2008 року тіньова економіка зросла на 3,1 процентного пункту, до 31% від ВВП, що стало максимальним показником з 2001 року.

В умовах низького рівня довіри до українського банківського сектора, значна кількість банків активно використовувала короткотермінові депозити (від 7 днів), що дало змогу втримати клієнтську

базу без потреби підвищення відсоткових ставок. Це, своєю чергою, призводило до скорочення терміновості залучених ресурсів і вимагало від банків додаткових зусиль з оптимізації платіжних календарів, забезпечення достатнього рівня ліквідних активів. В умовах високих ризиків і погіршення платоспроможності населення розвиток роздрібного кредитування перестав бути пріоритетним. За 9 місяців 2009 р. обсяги кредитів, наданих фізичним особам, знизилися на 27 млрд. грн.

Стрімке зростання ризиків, погіршення якості банківських активів у 2009 р. зумовило значні відрахування в резерви за активними операціями, що спричинило збиткову діяльність банківської системи. Протягом липня – вересня 2009 р. почало відновлюватися кредитування економіки: обсяги кредитів, наданих суб'єктам господарювання, підвищилися на 11,8 млрд. грн., а кредити, надані фізичним особам, знизилися лише на 1,5 млрд. грн.

В цей період для підтримання ліквідності банків Національний банк України надав банкам кредитів рефінансування на загальну суму близько 105 млрд. грн. [4], що в умовах відтоку коштів сприяло вчасному виконанню ними своїх зобов'язань та забезпечення обслуговування банківською системою економічного обігу.

Водночас зберігалася негативна тенденція до погіршення якості кредитного портфеля та активів у цілому, що вимагало формування додаткових резервів за активними операціями і призвело до зростання збитків. Частка проблемних кредитів у 2008 р. зросла до 2,3 %, а за 8 місяців 2009 р. – до 6,8 % [5]. Від'ємний фінансовий результат по системі банків на 01.01.2010 р. досяг -38,5 млрд. грн., що пов'язано з подальшим зростанням банківських витрат вищими темпами порівняно з доходами.

Найбільшу питому вагу у структурі витрат продовжували займати відрахування в резерви під активні операції банків, які порівняно з 2008 роком, зросли у 3,6 рази і на кінець 2009 р. становили 64 млрд. грн. (40% витрат). За останні роки фінансовий результат діяльності банківської

системи України має позитивну тенденцію, але все ще лишається негативним (на 1.10.2011р. - -5,6 млрд. грн.) [7].

На нашу думку, основні чинники виникнення банківських криз такі:

1. Фінансова глобалізація. Виникнення банківських криз пов'язано з процесами фінансової глобалізації, яка, у свою чергу, супроводжується перерегулюванням та лібералізацією міжнародного руху капіталу, а також розвитком новітніх технологій, які дають змогу проводити одночасно операції на різних фінансових ринках. Фінансова глобалізація має проявлятися не тільки в підвищенні транскордонної мобільності капіталів, а й у ліквідації меж між різними фінансовими функціями.

Наприклад, на додаток до основних своїх функцій – фінансових посередників – банки виконують функції оператора на фондових і валютних ринках як у власних інтересах, так і за дорученням клієнтів. У результаті основна функція банків – фінансування інвестицій – змінюється фінансовими операціями спекулятивного характеру. Зміна поведінки банківських установ відбувається на тлі розмивання меж між різними сегментами фінансового ринку, зокрема між ринками, на яких здійснюються операції з короткостроковими цінними паперами, і ринками строкових позикових капіталів.

В умовах глобалізації нафта стала звичайним товаром, яким на біржі торгують, наче картоплею або молоком. Однак насправді вона ніколи не була й не буде звичайним товаром. Це не відтворювальний стратегічний ресурс, від якого залежить сьогодні й у середньостроковій перспективі буде залежати життєдіяльність світового співтовариства. Однак, як правильно стверджує Н. Сімонія, “сьогодні в рамках біржових механізмів ще не добута нафта стала віртуально переходити із рук в руки часом десятки разів” [6]. Із виходом нафти на біржу в її ціні з'явився новий складник – спекулятивний, що стало серйозним чинником розгортання світової фінансово-банківської кризи.

Так, якщо за 2003-2006 рр. число укладених місячних ф'ючерських контрактів на нафту становило 70-100 тис., то у першій половині 2008-го – 260-340 тис. [6]. Важливо наголосити, що спекуляції з нафтовими контрактами активно здійснювали інвестиційні банки.

2. Погіршення платоспроможності позичальників. Ступінь впливу економічної кризи на банківську систему залежить від багатьох чинників і передусім від стану банківської системи до початку економічної кризи, тобто визначення ліквідних позицій банку, якості кредитного портфеля, достатності капіталу.

3. Надмірна банківська кредитна експансія під час тривалого економічного піднесення.

Зворотним напрямом кредитної експансії виступає погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позик, збільшення кредитного ризику. Як приклад надмірне зростання споживчого кредитування в 2006-2008рр. (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

**Динаміка кредитного портфеля банків України у докризовий період
(на початок року), (млн. грн.) [7]**

Дата	2007	2008	2009
Кредити надані:	269294	485368	792244
з них:			
кредити, надані суб'єктам господарської діяльності	167661	276184	472584
кредити надані фізичним особам	77755	153633	268857

4. Зростання рівня інфляції. Чинник інфляції впливає на виникнення системних банківських криз через процентні ставки; послаблення стимулу заощаджень і зменшення депозитної бази; рух національних капіталів за кордон; зміну структури активних і пасивних операцій. За високої інфляції активи та прибуток можуть швидко зростати, але тільки в номінальному вираженні. При цьому банківські установи, що мають

активи з тривалішим строком розміщення, ніж строком відтворення пасивів, опиняються у скрутному фінансовому становищі.

5. Різке коливання товарних цін, цін на фінансові активи, процентних ставок. Ці чинники істотно підвищують загальну невизначеність в економіці й ризик у системі відносин банків із вкладниками, позичальниками, регулювальними органами. Важливу роль у появі банківської кризи відіграє ірраціональна поведінка інвесторів та кредиторів, які під час економічного піднесення вкладають гроші в переоцінені активи, сподіваючись на майбутнє спекулятивне зростання цін. Ця модель поведінки отримала назву “фінансового міхура”. Якщо зростання цін не очікується, то це може породити паніку на ринку. Спекулянти намагатимуться швидко позбутися раніше придбаних активів.

6. Зовнішньоекономічні чинники. На початку 1980-х років банківські кризи в багатьох країнах, що розвиваються, були викликані падінням цін на нафту й інші основні експортні товари.

Велике значення мало збільшення вартості обслуговування зовнішнього боргу в результаті різкого підвищення процентних ставок у західних країнах. Подорожчання вартості ринкового рефінансування і девальвація національних валют призвели до неплатоспроможності банків, яка стала елементом криз зовнішньої заборгованості. У той період часу кризи мали тривалий характер. У 90-ті роки минулого століття банківські кризи знову повторювалися в тих самих країнах, але в більших масштабах, незважаючи на ухвалені заходи щодо зміцнення банківського нагляду та покращення макроекономічної ситуації. Погіршення умов зовнішньої торгівлі відзначалось у більшості країн, де були банківські кризи.

7. Недосконалість регулювання банківської системи. Непродумана політика ліцензування банків за слабого державного регулювання, невисокої кваліфікації менеджменту призводить до банкрутства банків. Аналіз показує, що недоліки в банківському регулюванні в більшості

країн є однією із причин розвитку кризи. За слабкості національної банківської системи й панічного дострокового вилучення вкладів населення і бажання перевести свої заощадження у валютні фінансові інструменти через недовіру до національної валюти. Однак якщо існує контроль за рухом капіталу, то національна банківська криза не повинна обов'язково призвести до валютної. У цьому переконує досвід КНР, де під час азійської валютної кризи 1997-1998 років 40-50% усіх активів банківської системи були проблемними, однак валютні резерви КНР і курс юаню не зменшились. Причина в тому, що в КНР жорстко регулюється рух капіталів.

Причинами збиткової діяльності банків стали також продаж проблемних кредитів за вартістю, нижчою від балансової, а також зниження доходів від основної діяльності на фоні значних витрат по залучених ресурсах.

Наслідками виникнення кризи в Україні є ріст цін на 2,9%, (січень 2009 року), а в річному розрахунку на 22,3%. Зниження промислового виробництва в порівнянні із січнем 2008 року сягнув 34,1%, будівництва - на 57,6%, вантажообігу - на 32,3%, роздрібною торгівлі - на 7,1%. За цей період заборгованість заробітної плати зросла на 168%. Окрім того Україна, яка ще до жовтня 2008 року вважалася макроекономічним «раєм» із рівнем безробіття 6%, може наблизитися до порогу 8-9%. Адже тільки в січні 2009 року порівняно із груднем 2008-го чисельність безробітних в Україні збільшилася на 135,9%.

Світовий досвід розв'язання системних, банківських та фінансових криз показує, що їх основними причинами є низька якість управління в банках і недоліки інституційного середовища функціонування банків.

Напередодні останньої світової фінансової кризи чітко спостерігалися все вищі злети і більш стрімке падіння цін на деякі активи, які є ключовими каналами впливу грошово-кредитної політики на реальну економіку. Все це пов'язано з історичними змінами які

відбувалися на фінансових ринках. Вони перебували в стані постійної революції, а глобалізація та відмова від посередництва створили канали, через які виникають більш складні ризики, за якими важко стежити.

В даній ситуації важливо визначити перед якими викликами стоїть світова і зокрема європейська фінансова система. зробити це проблемно, оскільки не можна оцінити фінансову стабільність через відсутність показника фінансової стабільності, такого як інфляція чи індекс цін.

За своєю сутністю фінансова стабільність є не лінійною і провести її моделювання дуже складно. Аналіз фінансової стабільності на основі моделей все ще перебуває у зародковому стані, тому що:

- дуже складно змоделювати періоди стресу; – існують численні взаємозв'язки між фінансовою системою та реальною економікою (уразливість до поширення кризових явищ та стресу на усю систему);

- фінансова стабільність за своєю природою є не лінійною, тому існує висока волатильність факторів ризику;

- фінансова стабільність - це певний стан у часовому континуумі, немає чіткої межі/ознаки, за якою можна розрізнити стабільність і нестабільність.

Необхідний широкий спектр інструментів аналізу. Моніторинг і аналіз повинні враховувати відповідні зміни:

- на міжнародних фінансових ринках;
- у реальній економіці;
- серед системно важливих посередників або груп посередників;
- якості інфраструктури.

Слід розширювати коло індикаторів фінансової стабільності (наприклад індикатор фінансової стійкості МВФ), розробляти кількісні та якісні компоненти, проводити стрес тестування, аналізувати різні сценарії. Повинен враховувати підхід до різних систем (транскордонний та крос секторальний), а також те, що фінансова стабільність це більше ніж стабільність окремих банків чи інших фінансових посередників.

В такій ситуації суттєво зростає роль центральних банків - “регуляторів системних ризиків”, щоб підвищити макропруденційний аналіз ризиків.

Перша лінія захисту:

- посилення стимулів до пруденційних дій учасників ринку та сприяння індивідуальному управлінню ризиками і комплексним процедурам перевірки;

- заохочення транспарентності з метою посилення ринкової дисципліни;

- ефективний банківський нагляд та нагляд за фінансовими ринками;

- покращення систем страхування депозитів;

- безпечна та достатньо розвинута ринкова інфраструктура;

- ефективне корпоративне управління;

- правова система до якої існує довіра;

- тісна міжнародна співпраця;

- міжнародні загальноприйняті високі стандарти як “кордони регуляторної безпеки”;

- однакові умови для всіх фінансових гравців у світовому масштабі;

- уникнення недобросовісної конкуренції до найнижчих регуляторних рівнів.

Усі ці підходи повинні бути орієнтовані на майбутнє, щоб виявляти потенційне накопичення дисбалансів та вразливих точок. Політика повинна мати на меті не подолання а запобігання кризі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Кредитний портфель – найважливіша складова банківської діяльності, яка дає дохід. Кредити становлять близько 50% від усіх активів банку і забезпечують 2/3 від усіх доходів. Вони є найприбутковіші, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів. На фактичний стан кредитного портфеля впливає прийнята банком система управління кредитним портфелем. Управління кредитним портфелем – це організація діяльності банку при здійсненні кредитного процесу, спрямована на мінімізацію кредитного ризику. Дохідність і ризик – основні параметри управління кредитним портфелем банку. У кредитному портфелі найважливіше – узгодження за термінами розміщених обсягів активів із залученими пасивами.

Саме проблема надійності кредитних вкладень, їх своєчасного погашення виявляє значний вплив на рівень ліквідності комерційного банку в умовах, коли надання кредитних послуг є домінуючим видом серед усіх активів. Даний вплив визначається особливостями трансформації активів при погашенні позики - із вкладень у менш ліквідній формі на активи у безпосередньо ліквідній формі (тобто залишки на кореспондентському рахунку і в касі банку). У результаті мають місце структурні зрушення і в складі загального портфеля вкладень, результатом чого є збільшення величини первинних резервів та зменшення абсолютної величини заборгованості за позиками, а комерційний банк отримує можливість розраховуватись за зобов'язаннями, що відповідають за строками кредитам, які повертаються. У тому ж разі, якщо надані позики не погашаються в строк або пролонгуються, то це призводить до порушення строкової збалансованості залучених ресурсів і вкладень банку, що може негативно позначитись на рівні його ліквідності, а відтак призвести до порушення загального процесу організації грошово-кредитних відносин - у плані неможливості розраховуватись за поточними зобов'язаннями та видавати нові кредити.

Одна із основних цілей банківської політики в розподілі кредитних ресурсів – це постійний пошук джерел залучення коштів і вибір серед них найнадійніших, так і встановлення оптимального співвідношення між окремими статтями пасивів і активів, що дозволяють завжди виконати свої боргові зобов'язання перед кредиторами.

Проблема управління ресурсами, залученими банками, має не тільки кількісну, але і якісну сторону. Залучати ресурси без опрацювання питання про їх розміщення немислимо. Перед банком постає завдання ефективного розміщення ресурсів з точки зору покриття затрат щодо їх залучення і одержання прибутку, а також забезпечення виконання висунутих НБУ вимог щодо надійності та ліквідності банку. Це можливо при здійсненні комерційним банком тісної взаємоув'язки пасивних операцій з активними.

На сьогодні світова банківська практика виділяє на мікроекономічному рівні три основні методи взаємозв'язку пасивів і активів: загальний метод розподілу активів, конверсія коштів і науковий метод.

Проте кожен із зазначених методів управління кредитними ресурсами ґрунтується на загальних підходах, які повинні передбачати:

- визначення сукупних обсягів кредитних ресурсів, якими володіє комерційний банк;
- встановлення частки банківських ресурсів, яку можна використати в якості джерел кредитних операцій;
- безпосереднє вирішення питання оптимального розподілу ресурсів за строками, видами активних операцій;
- збалансування обсягу пасивних та активних операцій.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ БАНКІВ ТА ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

3.1. Шляхи відновлення фінансової стійкості вітчизняних банків на основі зарубіжного досвіду

Фінансова криза в банківському секторі істотно впливає на погіршення фінансових результатів діяльності банків, скорочення обсягів залучення депозитів та надання кредитів, зменшення фінансової стійкості та ліквідності банківських установ. Це, своєю чергою, призводить до неспроможності банків виконувати зобов'язання перед вкладниками та кредиторами і стримує відновлення кредитування реального сектору економіки України. Тому існує необхідність розроблення заходів для зменшення негативних наслідків фінансової кризи у вітчизняній банківській системі, відновлення ефективної роботи банків на основі вдосконалення управління проблемними активами.

Фінансова криза у банківському секторі зумовила зниження темпу приросту загальних банківських активів і обсягу наданих кредитів, збільшення суми резервів під активні операції через підвищення частки проблемних активів та депозитів до запитання, а відтак, зниження обсягів прибутків, ліквідності та фінансової стійкості банківських установ. За даними НБУ станом на 01.04.2010 р. частка прострочених та сумнівних кредитів становила 9,9%. Однак, на думку експертів, реальний рівень проблемної заборгованості в 2-3 рази вищий (за даними агентства "Fitch" до 40 %). Також існують значні ризики подальшого погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банків (рис. 3.1) [14].

У сучасних умовах вітчизняні банки застосовують практику щодо передавання проблемних кредитів колекторським компаніям із значним рівнем дисконту (інколи до 90%). Однак на ринку зафіксовано лише декілька угод із викупу проблемної заборгованості такими компаніями.

Зокрема, колекторська група “Credex” викупила портфель проблемних боргів в “Індекс-банку”, який контролює французька компанія “Credit Agricole”. Колекторська компанія “Credit Collection Group” викупила портфель проблемних боргів у “Промінвестбанку”. Колектори відзначають, що банки передають їм на обслуговування близько 11% обсягу проблемних кредитів, що становить 6-7 млрд. грн. Найменше зацікавленими є колектори в придбанні портфельів іпотечних кредитів, оскільки терміни виплати боргів за цими кредитами іноді досягають 30 років. Тому для викупу іпотечних кредитів необхідно створювати спеціальний фонд, термін дії якого має становити десятки років.

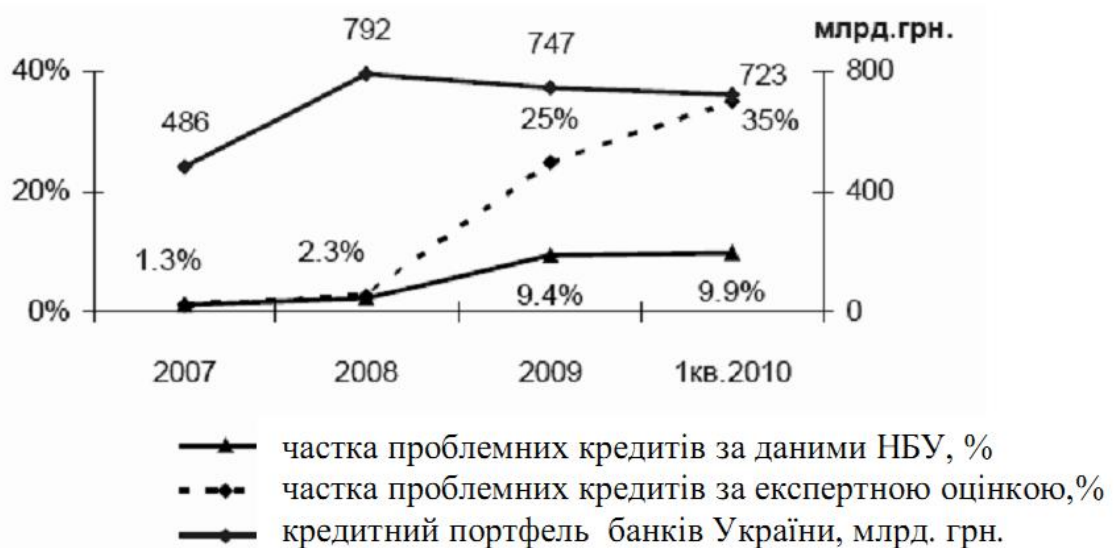

Рис. 3.1. Динаміка проблемних кредитів у загальній структурі кредитного портфеля банків України за 2007-2010 рр.

Потрібно зазначити, що українські колектори нині не мають достатніх фінансових можливостей для викупу значної суми проблемної заборгованості, а банки через судову процедуру продають проблемні активи із високим відсотком покриття проблемної заборгованості (як правило, близько 25% вартості кредитів за умови реалізації заставних активів нерухомості).

У разі виникнення загрози банкрутства одного або декількох банків центральний банк та органи державної влади мають прийняти

рішення щодо реалізації заходів для мінімізації негативних наслідків такої ситуації. Ефективним способом вдосконалення організації управління проблемними банківськими активами, який використовують розвинені країни світу задля попередження банкрутства банківських установ, є створення “тимчасового” або “проблемного” банків.

“Тимчасовий” банк (“перехідний”, “bridge bank”) створюється на певний час із метою придбання активів та прийняття зобов’язань збанкрутілого банку і діє до тих пір, поки не буде схвалено остаточної резолюції щодо банкрута (реорганізації або ліквідації). Рішення стосовно того, які активи та зобов’язання будуть передані до “тимчасового” банку ухвалює ліквідаційна комісія.

Перший “тимчасовий” банк з’явився у 1987 році в США відповідно до “Акту про конкурентну рівність у банківському секторі”, згідно з яким обов’язки щодо створення таких банків покладалися на Федеральну корпорацію страхування депозитів (далі ФКСД). Для вирішення проблеми неплатоспроможних банків у США застосовується процедура “управління платоспроможністю “тимчасового” банку”, яка включає розпродаж активів і розподіл виручки між кредиторами після вирахування витрат. Отже, підтримується якість активів, що залишаються в банку та за можливістю скорочуються обсяги прострочених кредитів.

Сьогодні “тимчасовий” банк – це банк, організований ФКСД для прийняття зобов’язань та надання послуг клієнтам банку-банкрута. Після створення “тимчасового” банку ФКСД безпосередньо надає кредити установі й гарантує застрахованим вкладникам безпеку їх заощаджень. Створення перехідної установи дає змогу ретельно дослідити стан банку й остаточно визначитися з альтернативними формами резолюції щодо його подальшого функціонування, а у разі кризи ліквідності – здійснити управління платоспроможністю установи для збереження за умови банкрутства вартості банку.

“Тимчасові” банки успішно функціонують також в Японії, Тайвані та Кореї. Перший “тимчасовий” банк у Кореї було створено в 2007 р. як квазідочірню структуру Корейської компанії гарантування вкладів депозитів на строк до трьох років з можливістю пролонгації на один рік. Метою створення такого банку було прийняття рішення щодо двох взаємно-ощадних банків. У Японії “тимчасовий” банк засновано в 2007 р. з огляду на потенційні банкрутства банків у майбутньому [10].

“Проблемний” (“госпітальний”) банк – фінансовий інститут, який створюють винятково з метою переведення до нього проблемних активів. Основним завданням функціонування таких банків є здійснення реструктуризації негативно класифікованих активів у спеціальній установі, яка має відповідні фінансові можливості, може спокійно “дочекатися” закінчення кризи та після відновлення платоспроможності боржників повернути такі активи на ринок за прийнятною ринковою ціною, замість того, щоб ці активи ліквідувати у визначеному порядку за низькою вартістю. Варто звернути увагу на те, що основною метою створення “тимчасового” банку є реалізація заходів щодо реорганізації або ліквідації банку-банкрута. Основною функцією “проблемного” банку є вирішення питання щодо зменшення величини негативно класифікованих активів у кредитному портфелі банків.

Відмінності у функціонуванні “тимчасового” та “проблемного” банків наведено у табл. 3.1.

Діяльність “проблемного” банку має такі особливості:

- передавання активів від банку до “проблемного” здійснюється за розрахунковою ринковою ціною. Якщо ринкова ціна є заниженою, то у компанії існує менше стимулів покращувати якість активів і продавати їх за оптимальною ринковою ціною. І навпаки, якщо вартість активів є завищеною (з метою приховування реальних втрат банку), “проблемний” банк не може відновити високу вартість цих активів;

у разі продажу активів “проблемні” банки забезпечують збалансування швидкості розміщення активів та їх ціни. Так, активи, щодо яких очікується повільне зростання цін, продаються першочергово. Активи, щодо яких у перспективі очікується значно краща ціна – реалізуються у майбутньому [7].

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика
“тимчасового” та “проблемного” банків [9]**

Ознака	“Тимчасовий” банк	“Проблемний” банк
Визначення поняття	Перехідна установа, що здійснює реорганізацію або ліквідацію банків шляхом пошуку покупців або реалізації портфеля його активів	Фінансовий інститут, створений виключно для придбання й управління проблемними активами
Мета створення	Схвалення рішення щодо реорганізації чи ліквідації банку	Розв’язання проблем банків через виникнення на їх балансах проблемних активів
Передумови створення	Масові банкрутства банків	Масове виникнення на балансах банків проблемних активів
Призначення	Управління банками з метою збереження їх вартості в разі банкрутства	Очищення балансів банків від проблемних активів
Основні функції (операції)	Пошук партнерів для реорганізації або ліквідації банку	Викуп проблемних активів (реструктуризація, продаж)
Термін функціонування	Короткостроковий (три роки з можливою пролонгацією на рік)	Середньо – або довгостроковий (в міру проблеми)
Форма власності	Державна	Державна, приватна або змішана

Для виходу із важкої банківської кризи, що розпочалася на тлі рецесії та в умовах надмірного кредитування сектору нерухомості, Швеція використала стратегію комплексної реструктуризації.

Для цього було створено Управління підтримки банків, що мало широкі повноваження у сфері врегулювання боргових претензій і ціноутворення на проблемні активи. Більшість банків Швеції самостійно створили власні спеціальні підрозділи для роботи із проблемними активами, які почали активно стягувати борги. Урядова підтримка становила близько 5,9 % ВВП. Однак із часом цей показник значно зменшився завдяки погашенню кредитів і відшкодуванню за рахунок цих коштів наданого державою фінансування.

Механізм придбання проблемних кредитів використовувався для підтримки приватного сектору в США, Південній Кореї, Індонезії та інших країнах, де виникали проблеми в банківському секторі. Фактичне стягнення боргів із неплатоспроможних боржників здійснювали спеціально створена компанія з управління активами або центральний банк. В окремих випадках цю функцію виконував банк, з якого вилучали активи. У Південній Кореї придбання проблемних кредитів у неплатоспроможних банків комбінувалося зі злиттям останніх. Приватним банкам надавалася пряма фінансова допомога уряду у вигляді позик і внесків у акціонерний капітал. Така допомога використовувалася для компенсації втрачених резервів або придбання проблемних кредитів за цінами, що перевищували ринкові. Враховуючи значну державну допомогу, уряд чи урядова установа зазвичай отримували частковий або повний контроль над проблемними банками [10].

Згідно з Законом “Про необхідність економічної стабілізації” у США банк з проблемними активами необхідно розподілити на дві структури, до однієї з яких передати якісні активи банку, а до іншої – неліквідні. Останню формують як окрему компанію, що згодом має бути розпродана [12]. В Ірландії уряд схвалив план створення спеціальної установи – Національної компанії з управління активами, що викуповуватиме проблемні активи за рахунок державних облігацій. Передбачається, що ця компанія насамперед має викупити іпотечні кредити на суму 80-90 млрд. євро.

Щодо Німеччини, то 31 травня 2009 року уряд схвалив рішення про створення “проблемного” банку, механізм функціонування якого полягає в реалізації проблемних активів кредитними організаціями в обмін на облігації, ціна яких не перевищуватиме 90 % вартості цих активів. Останні передають до банку на термін до 20-ти років. Окрім того, програмою підтримки фінансового сектору Німеччини передбачено, що центральний банк бере на себе відповідальність щодо викупу проблемних активів банків

в обмін на їх гарантію компенсувати збитки в довгостроковій перспективі. Також банки щороку повинні сплачувати до бюджету Німеччини відсотки, розмір яких залежить від величини переданої до центрального банку проблемної заборгованості [9]. У Росії питанню щодо організації роботи “проблемного” банку також приділяється достатньо багато уваги. Так, у травні 2009 р. такий банк запропонували створити разом із Агенством зі страхування вкладів. Причому, російські банки можуть продати пролонговану заборгованість “проблемній” установі, а через 2-3 роки здійснити її зворотний викуп.

Сучасний зарубіжний досвід стабілізації банківської системи за умов фінансово-економічної кризи можна використати в Україні. Зокрема, доцільним є створення “проблемного” банку на основі таких альтернатив:

- створення державного “проблемного” банку шляхом викупу проблемних активів за рахунок коштів державного бюджету із відшкодуванням банками витрат у довгостроковій перспективі;
- створення недержавного “проблемного” банку приватною компанією чи групою банків із викупом проблемних активів за рахунок коштів засновників;
- здійснення викупу за рахунок коштів державного бюджету не всіх проблемних активів, а лише окремих їх видів (наприклад, іпотечних);
- поєднання другого і третього варіантів – держава здійснює викуп лише іпотечних кредитів із створенням агентства реструктуризації іпотечних кредитів при Державній іпотечній установі [7].

Переваги та недоліки створення вітчизняного “проблемного” банку із використанням зазначених вище альтернатив наведено у табл. 3.2.

На наш погляд, найдоцільнішим для України є поєднання зусиль держави й банків для створення “проблемного” банку. До того ж, з огляду на обмеженість коштів державного бюджету, прийнятним варіантом було би створення недержавного “проблемного” банку та здійснення викупу за

рахунок держави окремих видів проблемних активів комерційних банків. На користь такого підходу зазначимо таке:

- навантаження на державний бюджет буде істотно меншим, ніж у разі створення державного “тимчасового” банку. Разом із тим значно меншим буде й ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів. Як наслідок – можна охопити всі комерційні банки або забезпечити об’єктивність їх відбору;

- держава може здійснити реструктуризацію іпотечних кредитів, а наявність у цьому разі якісної застави забезпечить можливість отримання певного прибутку в майбутньому.

Таблиця 3.2

Переваги та недоліки створення “проблемного” банку в Україні

Варіанти створення	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
Викуп проблемних активів державою	<i>для держави:</i> можливість контролю за процесом списання проблемних активів; <i>для банків:</i> очищення балансів від проблемних активів; забезпечення можливості збільшення активних операцій банків	<i>для держави:</i> збільшення навантаження на державний бюджет <i>для банків:</i> загроза придбання активів у окремих “обраних” банків, виникнення корупційних схем
Створення недержавного банку	<i>для держави:</i> відсутність навантаження на державний бюджет; <i>для банків:</i> вивільнення грошових коштів банків, які перебувають у резервах	<i>для держави:</i> зниження рівня впливу на ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів недержавного банку; <i>для банків:</i> забезпечення лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів
Викуп окремих видів активів	<i>для держави:</i> можливість контролю за процесом списання проблемних активів (зокрема іпотечних); можливість реструктуризації іпотечних кредитів; <i>для банків:</i> можливість збільшення активних операцій	<i>для держави:</i> зниження рівня впливу на заходи щодо підтримки банківської системи (іпотечні позики становлять тільки 18,6 % від кредитного портфеля банків); <i>для банків:</i> ймовірність лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів
Посидання другого і третього варіанту	<i>для держави:</i> зменшення навантаження на державний бюджет; можливість реструктуризації іпотечних кредитів <i>для банків:</i> вивільнення грошових коштів банків, які перебувають у резервах; можливість збільшення активних операцій	<i>для держави:</i> відсутність системного підходу до вирішення проблеми <i>для банків:</i> ймовірність лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів; ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів

Використання запропонованої моделі фінансової стабілізації банківської системи дозволить зменшити витрати бюджетних коштів, спрямованих на проведення рекапіталізації банківських установ. За даними НБУ величина проблемних активів у загальній структурі кредитного

портфеля банків становить близько 10 % або 72,3 млн. грн. В обмін на проблемні активи держава випускатиме цінні папери номіналом 70 % їхньої вартості (згідно з “шведською” моделлю) і, відповідно, передасть до проблемного банку цінні папери на суму 50,61 млн. грн. (72,3 млн. грн.*0,7). Держава може здійснити реструктуризацію боргу за проблемними активами до терміну стабілізації фінансової ситуації у позичальників. Такий термін може становити 6-8 років. Протягом цього періоду позичальники сплачуватимуть державі лише відсотки за сумою заборгованості (близько 18%). Комісійні витрати держави на обслуговування проблемної заборгованості можуть становити 1% від її суми.

Загалом ефект (Еф) від викупу проблемної заборгованості комерційних банків для держави можна обчислити за допомогою такої формули:

$$E\phi = \left[\left(\sum_{t=1}^n \frac{3 * H_{\%}}{(1 + H_{\%})^t} + \frac{3}{(1 + H_{\%})^n} \right) \right] - \left[\left(\sum_{t=1}^n \frac{Bk_t}{(1 + H_{\%})^t} + I \right) \right],$$

де 3 – сума проблемної заборгованості банків, яку викупить держава, млн. грн.;

H% – норма відсотка, яка надходитиме в бюджет від проблемної заборгованості, %;

Bk_t – комісійні витрати для організації викупу проблемної заборгованості у t-му періоді, млн. грн.;

I – загальна сума інвестованих державою коштів, млн. грн.;

n – термін викупу проблемної заборгованості.

Отже, величина ефекту (Еф) для держави від викупу проблемної заборгованості із використанням зазначеної вище моделі (1) становитиме

$$E\phi = \left[\left(\frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^1} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^2} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^3} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^4} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^5} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^6} + \frac{72,3 * 0,18}{(1+0,18)^7} + \frac{72,3}{(1+0,18)^7} \right) \right] - \left[\left(\frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^1} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^2} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^3} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^4} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^5} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^6} + \frac{72,3 * 0,01}{(1+0,18)^7} + 50,61 \right) \right] =$$

$$= [49,6 + 22,7] - [2,27 + 50,61] = 18,9 \text{ млн. грн.}$$

Варто зауважити, що загальна сума витрат на рекапіталізацію вітчизняних банків становить близько 16,7 млрд. грн., а її ефективність,

як зазначають експерти, є достатньо низькою. Про це свідчить різке погіршення активів капіталізованих банків. Отже, як засвідчують розрахунки, використання коштів для проведення процедури викупу проблемної заборгованості є ефективнішим, порівняно із рекапіталізацією. Окрім того, залишок суми від здійснення такої операції можна спрямувати на підтримання фінансової стійкості вже “очищених” банківських структур. Для забезпечення ефективності запропонованої моделі формування “проблемного” банку, необхідно вирішити деякі проблеми, а саме:

- розробити й реалізувати механізм фінансування викупу проблемних активів шляхом поєднання інтересів усіх зацікавлених сторін;
- розробити відповідне нормативно-правове забезпечення (зокрема створити правові підстави для передавання заставного майна до “проблемного” банку, впорядкувати оподаткування передавання активів тощо);
- провести аудит банків із метою об’єктивного визначення частки проблемних активів і обсягів проблемних кредитів за їх видами;
- забезпечити ефективне управління проблемними активами.

3.2. Удосконалення методики оцінки якості кредитного портфеля банків в сучасних умовах

Сучасний стан банківської системи України характеризується значними динамічними коливаннями в змінних умовах фінансових ринків. Важливою умовою підвищення дієздатності банківської системи та розвитку кредитних відносин в країні покликана стати комплексна система економічного обґрунтування доцільності й ефективності кредитування.

Ця система, по-перше, повинна сприяти пошуку варіантів найбільш прибуткового розміщення кредитних ресурсів, по-друге, гарантувати мінімізацію кредитних ризиків, через що перед менеджментом банків постає завдання вчасно оцінити масштаби можливих збитків та ефективно

управляти своїм кредитним портфелем. Тому аналіз та оцінка якості кредитного портфелю банку мають особливе значення не тільки для самого банку та банківської системи, а й для економіки країни в цілому.

Визначальними елементами кредитної політики банку є розробка певних стандартів, за допомогою яких визначається якість всіх кредитів, а також здійснюється оцінка проблемних і сумнівних кредитів та приймаються управлінські рішення. Як на етапі розробки, так і на етапі контролю за реалізацією кредитної політики важливим аспектом виступає оцінка якості кредитного портфелю банку.

Якість кредитного портфелю банку відображає відповідність структури його кредитних операцій базовим принципам організації кредитування з огляду на забезпечення поверненості, строковості та платності наданих коштів. Дані параметри загалом характеризують ступінь кредитного ризику та рівень доходності кредитних операцій банку, що виступають стратегічними цілями його кредитної політики. Таким чином, якість кредитного портфелю банку означає формування такої його структури, яка б забезпечувала належний рівень ліквідності та максимальний рівень доходності банківської установи за мінімально можливого рівня кредитного ризику. В цілому якість сформованого банком кредитного портфелю можуть відображати показники, які характеризують його прибутковість і надійність.

Важливим аспектом аналізу якості кредитного портфелю банків є вивчення частки прострочених кредитів, що наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Структура прострочених кредитів, наданих банками України за станом на 01.01.2012 року

Кредити	Обсяг, млн.грн	Структура, %	За строками погашення					
			До 1 року		Від 1 року до 5 років		Більше 5 років	
			Обсяг, млн.грн	Структура, %	Обсяг, млн.грн	Структура, %	Обсяг, млн.грн	Структура, %
У національній валюті	29355	53,6	12563	65,4	15225	50,3	1567	29,9
В іноземній валюті	25394	46,4	6657	34,6	15061	49,7	3676	70,1
Усього	54749	100,0	19220	100,0	30286	100,0	5243	100,0

Наведені дані показують, що найбільшу частку прострочених кредитів складають кредити в національній валюті - 53,6%, з них 65,4% - це прострочені короткострокові кредити.

Найбільшу питому вагу прострочених кредитів в іноземній валюті склали кредити понад 5 років – 70,1%. Як відомо, однією з основних причин такої ситуації стало залучення банками зовнішніх запозичень в іноземній валюті з метою подальшого кредитування в Україні. За оцінками агентства Standard&Poor's, на кінець першого півріччя 2008 року зовнішній борг банківського сектору України досяг 35,7 млрд. дол. або майже 30% сукупних зобов'язань банків.

Загалом якість кредитного портфелю поліпшилася в 2011 р., при цьому частка проблемних кредитів знизилась до 9,6% на кінець 2011р. у порівнянні з 11,2% за станом на 01.01.2011 р. Частково це результат відновлення кредитування. Але головною причиною покращення була активізація продажу проблемних кредитів третім особам. Так, у 2011 р. для зменшення частки негативно класифікованої заборгованості та покращення балансів банки активно списували заборгованість, продавали заставне майно, передавали або продавали проблемні активи. Приблизно половина щорічного списання проблемних кредитів відбулася в листопаді-грудні 2011 р., чому сприяли прийняті нормативні акти НБУ і ДПАУ.

За станом на початок жовтня 2012 року частка проблемних кредитів в загальному кредитному портфелі складала 9,23%, що на 0,45% менше ніж на початок року.

Існуючі методики оцінки якості кредитного портфелю банку переважно дуже об'ємні та складні для розуміння та розрахунку.

Оцінка якості кредитного портфеля в банках України регламентується Положенням про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затвердженим постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. Згідно з

Положенням кредитний портфель класифікується за ступенем ризику на п'ять категорій [7].:

- I (найвища) - немає ризику або ризик є мінімальним;
- II - помірний ризик;
- III - значний ризик;
- IV - високий ризик;
- V (найнижча) – реалізований ризик.

Заборгованість за кредитами, віднесеними до V категорії, є безнадійною. Рівень кредитного ризику визначається за наступними ознаками: оцінка фінансового стану позичальника; дотримання ним графіку погашення основної суми кредитної заборгованості та відсотків за нею.

Проте банки додатково оцінюють якість кредитного портфелю і за іншими параметрами та методиками.

Більшість банків розраховують певну сукупність показників для оцінки якості кредитного портфелю. До основних показників можна віднести наступні [8,9]:

- показник ризику кредитного портфеля банку знаходять як відношення розрахункового значення резерву під нестандартну заборгованість за кредитними операціями банку до вартості всього кредитного портфеля;

- коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем банку;
- коефіцієнт покриття класифікованих позик розраховується як відношення зважених класифікованих позик до капіталу банку;

- коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик розраховується як відношення зважених класифікованих позик до загальної суми позик;

- коефіцієнт прострочених позик розраховується як відношення позик з простроченою виплатою процентів та основної суми боргу до загального обсягу позик

- коефіцієнт збитковості позик розраховується як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період до середнього загального обсягу позик, або до загального обсягу позик;
- коефіцієнт забезпеченості позики;
- коефіцієнт забезпеченості збитків;
- коефіцієнт захищеності позик від втрат;
- коефіцієнт покриття збитків;
- коефіцієнт покриття позик власним капіталом

Однією із найпоширеніших методик системної оцінки якості банку та кредитного портфелю зокрема виступає методика CAMELS, що беруть до уваги окрім якості активів також рівень менеджменту, адекватність капіталу, рентабельність та ліквідність [10].

Тому, нами запропоновано використовувати для оцінки якості кредитного портфелю шість ключових показників.

Частка проблемних кредитів у середньомісячному прибутку банку ():

$$\Pi_1 = \frac{K_{\text{пробл}}}{P_{\text{середньому}}} \quad (1)$$

де

$K_{\text{пробл}}$ – обсяг проблемних кредитів;

$P_{\text{середньому}}$ – середньомісячний обсяг прибутку банку за останні 12 місяців.

Показник Π_1 характеризує рівень втрат банку відносно середньострокового прибутку. Чим вищим буде значення даного показника, тим суттєвішими будуть наслідки для банку у випадку настання прийнятого кредитного ризику. Показник, з одного боку, характеризує якість кредитного портфелю за рівнем кредитного ризику, а з іншого – за доходністю кредитного портфелю. Даний показник використовується під час порівняння якості двох кредитних портфелів. Наприклад, якщо у умовного банку А частка проблемних кредитів у кредитному портфелі складає 4%, а у умовного

банку Б – 3%, то це не є підставою для судження щодо незадовільної якості кредитного портфелю банку А по відношенню до кредитного портфелю банку Б (обсяги можливих втрат банку А можуть займати меншу частку прибутку, ніж у банку Б та, відповідно, бути менш загрозливими для банку).

Готовність банку до неочікуваного вилучення ресурсів ():

Готовність банку до неочікуваного вилучення ресурсів (Π_2):

$$\Pi_2 = \frac{D_{\text{нас}} + \text{МБК}_{\text{зал}}}{A_{\text{до 5 дн}}}$$

де

$D_{\text{нас}}$ – обсяг залучених депозитів населення;

$\text{МБК}_{\text{зал}}$ – обсяг залучених міжбанківських кредитів;

$A_{\text{до 5 дн}}$ – обсяг кредитних активів, що можуть бути перетворені у грошові

кошти протягом 5 днів.

Показник характеризує ступінь готовності банку до панічних настроїв серед вкладників, які супроводжуються масовим відтоком фінансових ресурсів з банків. За умови кризових явищ, банки зупиняють видачу міжбанківських кредитів, що тягне за собою відсутність вільно доступного джерела поповнення ліквідності.

Даний показник характеризує якість кредитного портфелю за критерієм ліквідності. Чим вищим буде його значення, тим менш підготовленим буде банк до кризових явищ.

Диверсифікація кредитних активів (Π_3):

$$П_3 = \frac{\sum_{i=1}^n D_i \times O_i}{\sum_{i=1}^n O_i}, \quad (3)$$

де

D_i – доля заборгованості за кредитами, виданими в i -ій галузі (секторі економіки), в сукупному кредитному портфелі;

O_i – Обсяг заборгованості за кредитами, виданими i -ій галузі (сектору економіки);

n – кількість галузей (секторів економіки)

Показник $П_3$ характеризує ступінь диверсифікації кредитного портфелю.

Чим менше його значення, тим більш диверсифікованим є кредитний портфель.

Наступний показник характеризує якість кредитного портфелю за ступенем настання процентного ризику ($П_4$).

$$П_4 = \frac{|КП_{\text{плав.ставка}} - D_{\text{плав.ставка}}|}{КП},$$

де

$КП_{\text{плав.ставка}}$ – обсяг кредитного портфелю з плаваючими відсотковими ставками;

$D_{\text{плав.ставка}}$ – обсяг залучених депозитів з плаваючими ставками;

$КП$ – обсяг кредитного портфелю

Під плаваючою відсотковою ставкою розуміємо ставку, яка змінюється при зміні кон'юнктури ринку. Ставки за депозитами та кредитами можуть бути прив'язаними до облікової ставки. Відповідно при зміні останньої змінюється також і депозитні чи кредитні ставки. Якщо кредитний портфель

складається в основному з активів з плаваючими ставками, а депозити залучаються по фіксованим ставкам, то зниження облікової ставки приведе до зниження доходності активів, в той час, коли витрати за депозитами залишаться без змін.

В результаті прибуток банку зменшиться.

Таким чином, при формуванні кредитного портфелю банк повинен враховувати структуру ресурсної бази за типом відсоткової ставки (фіксована чи плаваюча).

Значення показника П4 характеризую повноту обліку банком структури ресурсної бази за типом відсоткової ставки при формуванні кредитного портфелю. Якщо значення даного показника прямує до 0, то це свідчить про грамотну політику банку в рамках формування структури кредитного портфелю по типу відсоткової ставки. Якщо ж значення наближається до 100%, то це свідчить про наявність значного ризику погіршення фінансового результату роботи банку.

Історичний ризик (П5) залежить від залишку заборгованості за кредитами, виданими клієнтам з проблемною репутацією.

$$П_5 = \frac{K_{\text{пробл.історія}}}{КП},$$

де

$K_{\text{пробл.історія}}$ – залишок заборгованості за кредитами, виданими клієнтам з проблемною репутацією.

Чим менше значення показника $K_{\text{пробл.історія}}$, тим менше ймовірність

погіршення якості кредитного портфелю в майбутньому.

Забезпеченість кредитного портфелю (П6):

$$П_6 = \frac{КП}{Об},$$

де

Об – вартість оцінки забезпечення за виданими креди

Показник $П_6$ характеризує ступінь забезпеченості кредитного портфелю.

Чим менше його значення, тим вища якість кредитного портфелю банку. Якщо значення показника менше одиниці, то це свідчить про те, що забезпечення покриває не тільки основну суму боргу, а й відсотки за ним. Якщо показник більше одиниці, то забезпечення не покриває навіть основної суми боргу.

Для адекватної оцінки кредитного портфелю на основі розглянутих показників доцільно перевести їх значення в бальну систему. Для цього найкраще значення будемо прирівнювати до 100 балів, найгірше – до 0. Дані наведені в таблиці 2.

Конкретна кількість балів для кожного показника запропоновано визначати за наступною формулою 7:

$$B_i = 100 - \frac{Z_i}{\max Z_i} \times 100,$$

де

B_i – кількість балів, співставне зі значенням i -го показника;

Z_i – значення i -го показника;

$\max Z_i$ – максимальне (найгірше) значення показника i -го показника.

Таблиця 2 – Бальне значення показників кредитного портфелю

Показники	Мінімальне (найкраще) значення – відповідає 100 балам	Максимальне (найгірше) значення – відповідає 0 балів
$\Pi_1 = \frac{K_{\text{пробл}}}{P_{\text{середньому}}}$	0	1 і більше
$\Pi_2 = \frac{D_{\text{нас}} + \text{МБК}_{\text{зал}}}{A_{\text{до 5 дн}}}$	1 і менше	2 і більше
$\Pi_3 = \frac{\sum_{i=1}^n D_i \times O_i}{\sum_{i=1}^n O_i}$	100/n (n – кількість галузей, секторів і т.п.)	100
$\Pi_4 = \frac{ K_{\text{ПЛВ, ставка}} - D_{\text{ПЛВ, ставка}} }{K_{\text{П}}}$	0	1 і більше
$\Pi_5 = \frac{K_{\text{пробл, категорія}}}{K_{\text{П}}}$	0	1
$\Pi_6 = \frac{K_{\text{П}}}{O_{\text{б}}}$	Менше 1	1,4 і більше

Наступний етап в розрахунку сукупної оцінки якості кредитного портфелю – надання значимості показникам оцінки: множимо показник на коефіцієнт значимості (який банк може визначити для себе самостійно залежно від його кредитної політики).

Нами запропоновано показнику Π_1 присвоїти максимальний коефіцієнт значимості, оскільки даний показник відображає дійсний рівень ризику, який несе банк. Для показника Π_5 нами запропоновано встановити мінімальний коефіцієнт значимості, в зв'язку з тим, що даний показник характеризує історичний кредитний ризик.

Таким чином, оцінка якості сукупного кредитного портфелю банку буде розраховуватись за формулою 8.

$$KK_{\text{П}} = \Pi_1 \times K_{\Pi_1} + \Pi_2 \times K_{\Pi_2} + \Pi_3 \times K_{\Pi_3} + \Pi_4 \times K_{\Pi_4} + \Pi_5 \times K_{\Pi_5} + \Pi_6 \times K_{\Pi_6} = \sum_{i=1}^6 \Pi_i \times K_i \quad (8)$$

де

ККП – Оцінка якості кредитного портфелю банку;

K_i – коефіцієнт значимості для показника оцінки якості кредитного портфелю банку.

Запропонована методика дозволяє своєчасно оцінити якість кредитного портфелю банку, використовуючи всі критерії оцінки якості (кредитний ризик, дохідність, ліквідність). При цьому вона залишається простою у використанні і може бути використана як для оцінки якості кредитного портфелю самого банку, так і для порівняння якості кредитних портфелів інших банків для оцінки конкурентів для розробки чи корегування кредитної політики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Під час розроблення системи заходів фінансової стабілізації банківської системи України необхідно врахувати зарубіжний досвід провідних країн світу, зокрема щодо формування “тимчасового” та “проблемного” банків.

Створення таких банків на національному ринку дасть можливість зменшити обсяг проблемних активів у кредитних портфелях банків шляхом їх викупу (у разі відповідного державного регулювання), ефективно управляти платоспроможністю банків з метою збереження їх вартості у разі банкрутства, забезпечити ефективне використання бюджетних коштів на проведення фінансового оздоровлення банківської системи, а відтак, стабілізувати фінансово-економічну ситуацію в країні.

Розроблена методика оцінки якості кредитного портфелю банку на основі шести ключових показників, що дозволяє більш точно сформулювати кредитну політику банку на початковому етапі та вносити корективи в неї протягом всього періоду діяльності банку.

Застосування даної методики, з одного боку, дозволить зменшити затрати часу на аналіз кредитоспроможності позичальника шляхом моніторингу на початковій стадії «поганих кредитів», що не відповідають кредитній політиці банку, а з іншого – знизити кредитні ризики за рахунок своєчасного корегування кредитної політики банку.

ВИСНОВКИ

Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та завдань дослідження і дають підставу зробити наступні висновки.

1. Під стабільністю банківської системи розуміють її здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігаючи стійку рівновагу та надійність. При цьому стійку рівновагу, що стосується банківської системи, можна визначити, як здатність системи виконувати свої функції та операції, за умов дотримання нормативних показників у встановлених межах, що дозволяють системі після впливу зовнішніх та внутрішніх чинників повернутися до стану рівноваги. Поняття стійкості, що часто вживається стосовно елементів банківської системи, є більш вузьким, ніж стійка рівновага, оскільки передбачає здатність системи виконувати властиві їй функції в статистиці.

2. Надійність банківської системи, на нашу думку, слід розглядати як інтегровану характеристику надійності її елементів – комерційних банків, яка, у свою чергу, визначається правильністю обраної стратегії, здатністю менеджменту ефективно керувати ризиками та може бути виражена у конкретному показнику – достатності капіталу.

3. Стабільність банківської системи не можна розглядати відокремлено від економічної системи, складовою якої вона є. при цьому існує обумовлений взаємозв'язок між економічною та банківською системою. Банківська система може впливати на економіку через регулювання попиту та пропозиції грошей, якими традиційно керують центральні банки. На основі прямих та непрямих методів регулювання центральний банк може нейтралізувати негативні зрушення. Через попит та пропозицію грошей на ринку банківська система може позитивно впливати на інвестиційні процеси, стимулюючи, наприклад, розвиток кредитних операцій. Проте, макроекономічне середовище, у свою чергу, впливає на банківську систему, оскільки суб'єкти господарювання здійснюють розрахунки, розміщують свої кошти в кредитних організаціях, отримують кредити на розвиток своєї

діяльності. З цього випливає, що фінансово стійкі клієнти банку позитивно впливають на фінансову стійкість та надійність банківської системи.

4. Стабільний фінансовий стан банку означає зростання основних позитивних параметрів (капіталу, активів, ліквідності, платоспроможності, прибутковості тощо) та зниження негативних параметрів (ризиковості, неякісних і неробочих активів, неврівноваженості між активами і пасивами за строками погашення та між активними і пасивними відсотковими ставками), що визначають рівень фінансової стійкості банку в межах загально визначеного доцільно можливого коридору. Процес його забезпечення є безперервним, динамічним і зумовлює необхідність постійного регулювання діяльності банку, яке повинне бути адаптоване до реалій сучасного стану вітчизняної економіки та до умов, що постійно змінюються. При цьому слід зазначити, що надійність банківської системи залежить не від розмірів банків та їх кількості, а від їхньої стабільності.

5. Залежність фінансової стабільності банку від внутрішніх і зовнішніх чинників зумовлює необхідність постійного системного регулювання банківської діяльності, оскільки лише за умови своєчасної об'єктивної оцінки ступеня їхнього впливу можна уникнути прийняття невірних, неадекватних реальній ситуації управлінських рішень і передбачити погіршення фінансового стану банків.

6. Нарощування швидкими темпами комерційними банками обсягів кредитування, особливо протягом 2005-2008 рр. призвело до значного зростання кредитних ризиків, зокрема кількісне зростання кредитів знаходилося у діаметральній протилежності до рівня їх якості. Слід виокремити, ряд характерних ознак притаманних процесу банківського кредитування останніх докризових років:

- поверхневе і необґрунтоване визначення фінансового стану та кредитоспроможності позичальників;
- неналежне проведення оцінки заставного забезпечення за кредитом;

- невідповідність валюти кредитування, валюти доходів позичальника, зокрема значне зростання обсягів кредитів саме в іноземній валюті (переважно у дол. США), що призводило до зростання валютних ризиків;
- фінансування кредитів в іноземній валюті переважно за рахунок коштів, залучених на зовнішніх ринках;
- відсутність якісного і об'єктивного моніторингу за фінансовим станом боржників під час усього строку дії кредитного договору;
- нехтування принципом мінімізації ризиковості кредитних вкладень і спрямування усіх зусиль на отримання максимальних прибутків.

Дані чинники визначають саме недоліки у кредитній політиці багатьох вітчизняних комерційних банків і, як наслідок, формування ними неякісного кредитного портфеля. Виявлення “вузьких місць” у кредитній діяльності банківських установ значною мірою було спричинено також впливом екзогенних факторів, зокрема:

- розгортанням кризових явищ в економічно розвинутих країнах світу, що зумовило погіршення макроекономічної кон'юнктури й послаблення ділової активності економічних суб'єктів;
- курсовими коливаннями, зокрема девальвацією гривні, що призвело до зміщення валютного ризику на приватний сектор і спричинило нестабільність обмінного курсу. Зокрема, гривня знецінилася на 50% з початку 2009 року і майже на 70% відносно найвищого рівня (4,5 гривні за долар на початку липня 2008 року). Відповідно, для тієї категорії позичальників, які отримують доходи у національній валюті, вартість валютних кредитів у гривневому еквіваленті істотно зросла, що негативно відобразилося на їх кредитоспроможності.

7. Оскільки специфіка діяльності банків полягає у тому, що левову частину ресурсів (80-90%) банки формують не з власних, а із залучених і запозичених джерел, розподіляючи їх в основному для кредитування суб'єктів господарювання і населення (при цьому терміни залучених депозитів і наданих кредитів зазвичай не узгоджуються належним чином

банками), забезпечення стійкості банківської системи можливе лише в умовах, коли в державі забезпечено наступні основні макроекономічні показники та дії:

- існує довіра суб'єктів господарювання та населення до діяльності банків та здійснюваних основних фінансових операцій в економіці;
- банки мають взаємну довіру один до одного і забезпечують безперебійне функціонування міжбанківського ринку (валютного, кредитного, депозитного тощо);
- рівень безробіття в економіці не має тенденції до стрімкого збільшення, що може відчутно вплинути на доходи, і, відповідно, платоспроможність громадян;
- відсутній негативний вплив руху цін на основні реальні активи в економіці, що зазвичай є об'єктами застави за кредитами банків (земля, нерухомість та ін.);
- в державі забезпечується цінова стабільність та стабільність валютного курсу національних грошей.

Без дотримання згаданих макроекономічних показників та дій в Україні забезпечити фінансову стійкість банківської системи може виявитися вкрай проблематичним. Саме тому необхідні не лише своєчасні та ефективні дії основного регулятора фінансових ринків – Національного банку України, але й виважена кредитна політика комерційних банків.

8. З метою покращення ситуації в банківській системі України, недопущення погіршення фінансового стану банків, відновлення довіри громадян та суб'єктів господарювання необхідно:

- відновити та удосконалити механізми рефінансування банків України, в основі яких закласти принцип підтримки середньострокової ліквідності банків, у яких виникають проблеми з наявністю ліквідного забезпечення за кредитами рефінансування НБУ, виключно на умовах викупу пакету акцій банку за теперішньою ринковою ціною;

- запровадити жорсткі санкції до банків, що здійснюють неповернення депозитів і затримку платежів клієнтів, а також унеможливити здійснення ними спекулятивних і ризикових операцій;

- прискорити процедуру зміни акціонерів банків, які мають проблеми з ліквідністю;

- запровадити комплекс адміністративних заходів на валютному ринку, спрямованих на забезпечення пропозиції іноземної валюти і реалізації цієї валюти за ринковим курсом;

- оперативно інформувати суспільство про ситуацію в банківському секторі як щодо проблем у діяльності банків, так і щодо покращення фінансового стану окремих з них і банківської системи у цілому.

9. Пріоритетним завданням залишається зміцнення фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору в цілому за рахунок удосконалення систем управління ризиками і внутрішнього контролю, розвитку корпоративного управління і транспарентності, а також необхідності стрес-тестування і розробки планів дій на випадок непередбачених ситуацій. Зокрема необхідно посилити увагу банків та наглядових органів до ефективного контролю за кредитним ризиком та за ризиком ліквідності. Значна увага має приділятися такому важливому аспекту фінансової стійкості банків, як капіталізація.

Загалом заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів із розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-111 // Законодавчі і нормативні акти з питань банківської діяльності . – 2001. - № 1. – С. 3-47.
2. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. - № 7. – С. 3-23.
3. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” № 2664-02 від 02.10.2002 р. (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 1. – С. 1-45.
4. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій на виконання окремих операцій / Затверджене постановою Правління НБУ № 275 від 17.07.2001 р. – www.zakon.rada.gov.ua.
5. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України / Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 зі змінами та доповненнями. - www.rada.kiev.ua.
6. Положення “Про застосування НБУ заходів впливу за порушення банківського законодавства”/ Затверджене Постановою правління НБУ 28.08.2001 р. № 369 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1001. - № 10. – С. 37-101.
7. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства / Затверджене Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 369. - www.rada.kiev.ua.
8. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу / Затверджене Постановою Правління НБУ від 14.05.2003 р. № 189 зі змінами та доповненнями. - www.rada.kiev.ua.
9. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання / Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.11.2001 р. № 489. - www.rada.kiev.ua.
10. Адамик Б.П. Центральний банк і грошово-кредитна політика. –

Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 395 с.

11. Багратян Г., Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи // Вісник НБУ. – 2009. - № 1. – С. 19-23.

12. Банковское дело. Учебник. – 4-е изд. пер. / О.И.Лаврушин, И.Д.Мамонова, Н.И.Валенцова и др.; Под ред. О.И.Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2006. – 560 с.

13. Біленчук П.Д., Диннік О.Г., Лютий І.О., Скороход О.В. Банківське право: українське та європейське / За ред. П.Д.Біленчука. – К.: Атака, 1999. – 400 с.

14. Болдаков В. Обов'язкове резервування як інструмент грошово-кредитної політики // Вісник НБУ. – 1998. - № 1. – С. 52-55.

15. Борисов Н. Стратегия развития банковского сектора: вопросы и проблемы // Аналитический банковый журнал. – 2006. - № 3. – С. 57-59.

16. Бортников Г.П. Риски слияния и поглощения коммерческих банков // Оперативное управление и стратегический менеджмент в КБ. – 2005. - № 1.- С. 93-101.

17. Бюлетень Національного банку України. – 2010. - № 2. – 198 с.

18. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.

19. Веселовський О. Удосконалення нагляду за діяльністю комерційних банків // Вісник НБУ. – 1997. - № 2. – С. 3-7.

20. Волошин І. Прогноз впливу кредитного ризику на ліквідність і процентні надходження банку // Вісник НБУ. – 2008. - № 8. – С. 26-29.

21. Горина С А., Козьменко С.Н. Банковская система и экономика: реструктуризация на фоне глобализации. — М.: МАКС-Пресс, 2001. — 350 с.

22. Горячек І. Базельський комітет із питань банківського нагляду як координатор діяльності органів нагляду і регулювання діяльності фінансово-кредитних установ // Вісник НБУ. – 1998. - № 11. – С. 55-56.

23. Горячек І. Система своєчасного застереження проблем у діяльності банків // Вісник НБУ. – 2004. - № 6. – С. 27-29.

24. Гринькова В.М., Колодзів О.М. Проблеми та перспективи структурної перебудови банківської системи України // Фінанси України. – 2006. - № 1. – С. 94-101.
25. Грищенко Р. Структуризація та консолідація банківського сектору України // Вісник НБУ. – 2004. - № 4. – С. 8-12.
26. Даниленко А., Шелудько Н. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні // Вісник НБУ. – 2006. - № 5. – С. 36-39.
27. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
28. Дзюблюк О.В. Основні напрями оптимізації регулятивного впливу на кредитну діяльність банківських установ в умовах перехідного періоду // Вісник НБУ. – 2000. - № 8. – С. 37-41.
29. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи. – Тернопіль: Економічна думка. 2009. – 316 с.
30. Довгань Ж.М. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи // Вісник НБУ. – 2009. - № 4. – С. 20-26.
31. Донченко Л. Проблемні банки – головний біль банківської системи країни // Вісник НБУ. – 2000. - № 10. – С. 6-7.
32. Дубецкий Я. Узловые вопросы развития национальной банковской системы // Аналитический банковский журнал. – 2006. - № 3. – С. 53-55.
33. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Стратегія становлення банківської системи // Фінанси України. – 2001. - № 10. – С. 132-138.
34. Заруба Ю. Державне антикризове регулювання у банківському секторі // Вісник НБУ. – 2009. - № 6. – С. 39-41.
35. Зимовець В. Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток: Монографія / Відповід. ред., д.е.н. проф. В.І. Кононенко. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 350 с.

36. Зимовець В., Шелудько Н. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні // Вісник НБУ. – 2006. - № 11. – С. 54-58.
37. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи // Вісник НБУ. – 2009. - № 11. – С. 10-16.
38. Карчева Г., Ревун В. Шляхи вдосконалення нагляду та регулювання діяльності проблемних банків // Вісник НБУ. – 2000. - № 4. – С. 26-28.
39. Ключко Л.А. Антикризовий банківський менеджмент як інструмент управління економічною безпекою кредитних установ // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. - № 2. – С. 32-40.
40. Ключко Л.А. Забезпечення фінансової стабільності банків в умовах фінансової кризи // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 10. – С. 97-106.
41. Ключко Л. Регулювання фінансової стійкості комерційних банків на основі прогнозування тенденцій динаміки основних показників їх діяльності // Вісник НБУ. – 2000. - № 5. – С. 55-56.
42. Конопатська Л., Горячек І. Регулювання діяльності комерційних банків // Вісник НБУ. – 1999. - № 10. – С. 55-59.
43. Королева Е.В. Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности // Финансы и кредит. – 2003. - № 22. – С. 32-39.
44. Кочетков В.М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку // Фінанси України. – 2000. - № 10. – С. 98-101.
45. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 238 с.

46. Кочетков В.М. Методичні підходи до аналізу та управління ризиком ліквідності балансу комерційного банку // Фінанси України. – 2000. - № 10. – С. 98-101.
47. Кравець В.М., Кравець О.В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / За ред. В.І.Міщенка. – К.: Знання-Прес, 2003 р. – 470 с.
48. Кривенко Л.В., Лук'янець О.В. Методичні підходи до визначення оцінки фінансової стійкості банківської системи // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2008. - № 3. – С. 108-111.
49. Критерії визнання слабких банків за рекомендаціями Базельського комітету // Финансовые риски. – 2004. - № 2.- С. 51-53.
50. Кротюк В. Становлення і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні // Вісник НБУ. – 2001. - № 7. – С. 2-5.
51. Ларионов И.В. Реорганизация коммерческих банков. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
52. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки. – К.: Атіка, 1999. – 240 с.
53. Майборода Л. Основні підходи до проведення аналізу розвитку банківського сектору // Вісник НБУ. – 2007. - № 1. – С. 49-53.
54. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. - К.: Основи, 1998. – 965 с.
55. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика. – М.: Экономистъ, 2005. – 470 с.
56. Онищак Н.М. Теоретичні підходи до формування кредитної політики та кредитного портфеля комерційного банку в сучасних умовах фінансово-економічної кризи // www.nbu.gov.ua.
57. Павлов Р.А. Методика ранньої діагностики банкрутства банківських установ України з використанням карт Кохонена // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - № 2. – С. 152-162.

58. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України // Вісник НБУ. – 2009. - № 1.- С. 28-33.
59. Писаренко А.В., Приходько Н.В. Напрямки вдосконалення управління кредитним портфелем комерційного банку // www.ev.nuos.edu.ua.
60. Подлесный С. Оптимизационный подход к управлению кредитным портфелем в условиях кризиса // Банковский менеджмент. – 2009. - № 1. – С. 25-29.
61. Поздняков О.І. Особливості банківського регулювання та нагляду в країнах з перехідною економікою // Фінанси України. – 2006. -№ 1. – С. 101-106.
62. Поляков В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
63. Попова Г., Швидка О. Деякі методичні питання нагляду за проблемними банками // Вісник НБУ. – 1998. - № 8. – С. 40-41.
64. Потійко Ю.А. Практичні аспекти організації банківського нагляду в Україні // Фінанси України. – 2003. - № 8 . – С. 98-109.
65. Прядко В.В., Островська Н.С. Кредитний потенціал комерційних банків у період економічної кризи //Фінанси України. – 2009. - № 11.- С. 73-77.
66. Раєвський К., Зубок М. Ліквідація банків. Організація процедури // Вісник НБУ. – 2003. - № 4. – С. 11-14.
67. Рейтинг найбільших українських банків // www.epravda.com.ua.
68. Свистун Л. Інформаційне забезпечення побудови рейтингів у банківській діяльності: потреби споживачів та об'єктивність оцінок // Вісник НБУ. – 1999. - № . – С. 56-57.
69. Сомик А.В. Умови середовища реалізації грошово-кредитної політики в Україні // Фінанси України. – 2009.- № 6. – С. 39-52.
70. Степаненко А. Системна перебудова банківських установ і робота з проблемними банками // Банківська справа. – 1996. - № 5. – С. 24-30.
71. Телицька Т. Чи мають банки майбутнє? // Вісник НБУ. – 2000. -

№ 3. – С. 37-39.

72. Терещенко В. Підсистема “банківський нагляд”: аспекти побудови, пошук оптимального рішення // Вісник НБУ. – 1998. - № 10. – С. 16-19.

73. Тосунян А.Г., Викулин А.Ю. Деньги и власть. Теория разделения властей и проблем банковской системы. — М.: Дело, 2000. — 295 с.

74. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: “АНТИДОР”, 1998. – 320 с.

75. Фетисов Г.Г. Укрепление устойчивости банковского сектора // Финансовый бизнес. – 2002. - № 5. – С. 18-27.

76. Шевченко О., Сернецький А. Проблема низької капіталізації банків: актуальність та шляхи розв’язання // Банківська справа. – 1999. - № 6. – С. 20-22.

77. Шелудько Н. Актуальні проблеми банківського кредитування інвестицій в Україні // Економіка України. – 2005. - № 7. – С. 36-41.

78. Шелудько Н. До проблеми реструктуризації банківської системи в Україні // Економіка України. – 2006. - № 12.- С. 19-27.

79. Шлапак О., Пушкарьов В., Карчева Г. Основні тенденції і проблеми і діяльності банків України // Вісник НБУ. – 2003. – № 6. – С. 2-5.

80. Яценюк А.А. Обґрунтування моделі раннього реагування з боку Національного банку України на проблеми банківських установ // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 3. – С. 58-65.

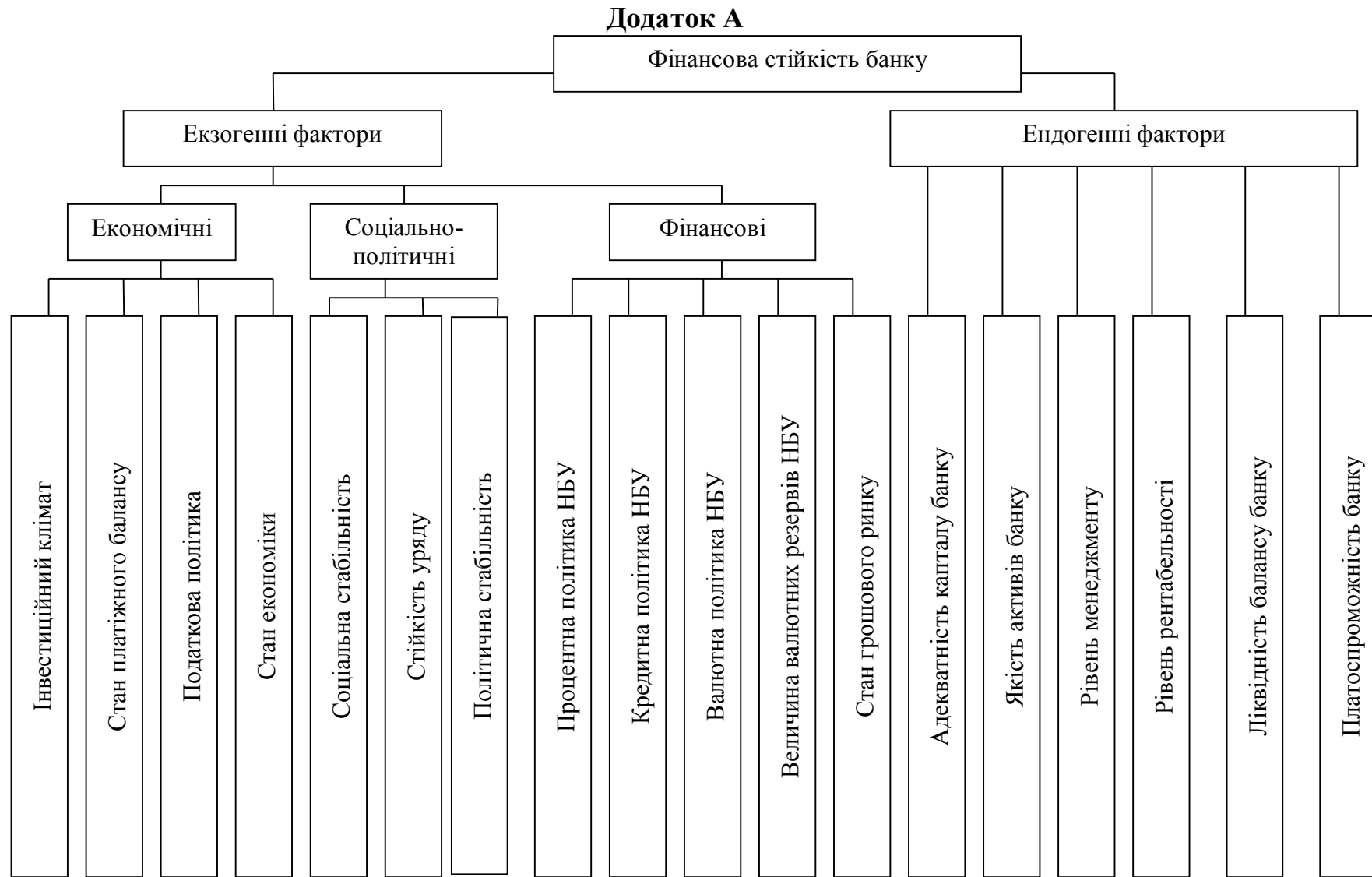

Рис. 1. Класифікація факторів, що формують фінансову стійкість комерційного банку [45, с. 40]

